A KÖLTÉSZET FUNKCIÓJÁNAK VÁLTOZÁSA A TIZENHATODIK SZÁZADI ANGOL POÉTIKÁKBAN

LUDWIG ÉVA

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára Szeged
B 3749

Bevezetés :

Mai értelemben vett "vegytiszta " költészetelméleti művek nincsenek a tizenhatodik századi poétikák között, hiszen e cimszó alatt magánlevéltől röpiratig és grammatikáig minden előfordul. Mégis ez az a kor, amelyben- részben éppen e kezdetleges költészettanok hatására - a költészet létjogosultságát , önálló voltát bizonyitva az emberi tudat legmagasabbrendü , gyakran isteni eredetünek vélt produktumává magasztosul. Több évszázados ismeretlenség után a századforduló táján a pozitivista irodalomtörténetiras forráskutató szorgalma fedezte fel újra és próbálta megközelíteni ezeket az ős-poétikákat. Az alaposság jellegzetesen pozitivista erénye azonban visszájára fordult ; a tizenhatodik századi angol poétikákat sajtó alá rendező G. Gregory Smith rendszerező tanulmánya az egyetlen átlekinthető tudományos összefoglalás. A többi, hasonló céllal irodott munka, J.E. Spingarn : The History of Literary Criticism in The Renaissance-ét is beleértve, amelyet évtizedekig abszolút mintának tekintettek , vagy az ugyancsak kézikönyvként használt Saintsbury-féle kritikatörténet második kötetét, nem ad egyebet puszta felsorolásnál és az egyes művek tartalomszerü ismertetésénél ,különbségekről és egyezésekről , a műfajcsoportok közötti átfedésekről /pl. a költészettanok és az egyéb prózai művek stilusának hasonlóságáról/ egyáltalán nem esik szó , még olyan összefoglaló munkában sem, mint J.W. Atkins : English Literary Criticism ,The Renaissance c. kötete.

Másik közös hibájuk a történeti szemlélet hiánya. Spingarn egyszerüen romantikusnak minősiti az Erzsébet-kor esztétáinak felfogását , egy később keletkezett fogalmat erőszakkal visszavetitve a tizenhatodik századba.

Ezt a kétségkivül tetszetősen megfogalmazott ál- axiómát J.B. Black történettudós cáfolja meg , a "The Oxford History of England" - sorozat , "The Reign of Elizabeth " c. kötetében. Névszerint nem említi ugyan sem Spingarnt, sem a többi , a reneszánsz költészetesztétikáját rendszerbe foglaló kutatót, könyvének a kor irodalmával foglalkozó fejezete mégis az elterjedt reneszánsz -romantika elmélettel áll szemben:

* " If the Elizabethans were non-political in their writings, so too they cannot /Spenser alone excepted/ be called romantics - if by romance is meant an imgimtive longing for a golden age in the past. Ages of romance are essentially dec adent ages , when the present loses its flavour and men turn to the past for their inspiration ; but the age of Elizabeth was an age of optimism , of experiment, of constructive achievement. The present was too full of interest for men of letters to fall back on the storehouse of memory , or to indulge in vain regrets for a vanished splendour. They looked forward not backward."

Hasonló felfogást tükröz, cáfolatát az osztálybéke idilli képével megoldva , G.M. Trevelyan English Social History-ja. Igaz, hogy az Erzsébet-kor semmiképpen sem romantikus elvágyódást kiváltó periódusa az angol történelemnek, azonban az osztályok közötti nagyon is éles határvonalat többek között éppen a poétikai könyvek, az Euphues és más művek túlhajtott arisztokratizmusa, s az irodalom elsődlegesen udvari jellege igazolja.

* /: J.B.Black: The Reign of Elizabeth
Oxford University Press,1963. -281.oldal :/

"" The study of the history and literature of Elizabethan England gives an impression of a greater harmony and a freer intercourse of classes than in earlier or later times ... Class divisions in Shakespeare's day were taken as a matter of course , without jealousy in those below, or itching anxiety on the past of the upper * and middling* classes ... Class divisions , recognized without fuss on either side , were not rigid and were not strictly hereditary...There is no such impassable barrier as used to divide the lord of the manor from his peasantry in medieval England ... In Tudor England such rigid lines were rendered impossible by the number and variety of men in intermediate classes and occupations, who were closely connected , with in the business and amusement of daily life , with those above and those below - them in social status. English society was based not on equality but on freedom - freedom of opportunity and freedom of personal intercourse."

A felemelkedés lehetősége az egyéni képességek révén valóban sokaknak megadatott , az alacsonyabb osztályból a magasabba jutás azonban korántsem volt fájdalommentes művelet. A "social climber"-nek legtöbbször gúnyolódás jutott osztályrészül. Elegendő , ha Gabriel Harveyt , a kötélverő fiából lett írót említjük, akit nem esztétikai elvei, hanem alacsony származása miatt marasztaltak el.

* /: Trevelyan: English Social History
Pelican Books , 1967. 177-78.oldal :/

A történetietlenség azonban nem írható egyedül a polgári kritika rovására, olykor marxista irodalomtudósok is elkövetik ezt a hibát. Király István például Ady-könyvében /297.o./ habozás nélkül egyenlőségi jelet tesz a humanista és a 19. századi vátesz-fogalom közé , figyelmen kívül hagyva , hogy a humanista vátesz / akiről Sidney is szól/ , jellegzetesen individuális figura, a romantikus vátesz pedig közösségi ember, a " népeket Kánaán felé vezető " próféta . Egyikük kiemelkedik a tömegből, a másik azonosul vele.

E rövid kitérő után , bár e dolgozat feladata elsősorban az eredeti szövegek elemzése , s nem a másodlagos irodalmi források kivonatolása, G. Smith már említett tanulmányát mégis érdemes röviden ismertetnünk, a bevezetés terjedelméhez szabott, rövid vázlatban.

Smith tudatában volt annak , hogy a mégoly körültekintő rendszerező elvek sem tehetik egységessé a kétkötetes poétika-gyűjteményt, a benne szereplő szövegek formai és színvonalbeli eltérései miatt:

*" It may be said that the recognition of this inchoate and to some irregular character of Elizabethan criticism is a serious objection to the treatment of the essays as a whole , and makes their association in these volumes a mere matter of convenience."

Azt is helyesen látja , hogy a támadás-védekezés /attack-defence / lépések ismétlődéséből álló hadművelet nem

* /:G. Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press, 1950. XIII.oldal :/

irodalmi indítékú , s így a költészettel foglalkozó írások szempontjai elsődlegesen nem esztétikaiak.

*" Elizabethan criticism arose in controversy. It is noteworthy that the greater forces which stimulated this literary defence were themselves unliterary ... They denounce Poetry because it is often lewd , the theatre because it is a school of abuse : their argument is social, political ,personal ... The Puritan arguments fall into two main groups -the historical and moral.

The attack was, however , on the side of morality , and it was led in two directions against the playhouse and its associations , and against the foreign , especially the Italian influences in society. They hardly touch the old problem , whether art may not , by its very exercise , tend to destroy itself."

Felhívja a figyelmet az adaptáció vagy más néven szellemi asszimiláció fokozataira, ezzel mintegy további vizsgálódási és felosztási szempontot kínálva olvasóinak , kritikusnak egyaránt:

** " There is , as we shall see, little originality in the general drift or in the illustrations. - There are of course degrees of adaptation - from the absolute "scissors-and-paste" - method of The Palladis Tamia to the happily disguised borrowings of the Apologie for Poetrie."

Az idézeteket egymásra ollózó Francis Meres és Sidney Apológiájának szerencsésen álcázott "külcsönzései" között valóban felmérhetetlen a távolság. Éppoly felmérhetetlen, mint a poétikák

* /:G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. XIV. oldal :/
** /: U.o: XIV. oldal :/

Smith által elkülönitett 4 fő szempontja között.

"The main points are there :"- irja
1./ Poetry is of divine origin .
2./ Poetry is an art of invitation .
3./ Argument of the moral value of poetry.
4./ Dulce et utile. The purposes of poetry.

Joggal emlit igy együtt lényegeset és lényegtelent, a mai kritikai közfelfogástól távol álló moralizálást és a "használni és gyönyörködtetni " örök kettősségét.
Az apológiák fő témáinak vizsgálata után a tanulmány legkevésbé szerencsés , önellentmondásos része következik. A szerző, miután már egyszer tisztázta az adaptáció fokozatainak a puszta másolásból az alkotó átvételig terjedő skáláját, váratlanul az eredetiség hiányát kéri számon , a romantika által kialakitott követelményrendszerbe plántálva e tizenhatodik századi műveket.

*" In support of these views of the character of Poetry the writers added the well-worn comparisons with Philosophy and History and answered in more or less stereotyped fashion, the charges of Agrippa, that poets are liars , wantons and wastens of wise men' s time. The persistency of these comparisons is not less striking than their lack of originality."

További, a poétikák közös tulajdonságait összefoglaló megállapitásai helytállóak, s némi rendet teremtenek e sokarcú irások zürzavarában.

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays .
Oxford University Press, 1950. XIV. oldal :/

A The Critical Temper alcimet viselő részletben , - bár a poétikák legszembetűnőbb stilusjegyeit , a durva , személyeskedő polemizálást és az udvari finomkodást nem két ! egyszerre jelentkező ellentétként, hanem egy fejlődési irány egymást követő állomásaiként tárgyalja - helyesen mutat rá a reneszánsz prózai nyelvezet sajátos kétarcúságára.

Erre a kérdésre a szövegek és Lyly Euphuesének elemzésekor még visszatérek:

* " The earlier critics are not less humanist in their manner of censure than they have a fine genius for denunciation and personality. In their statement of general principles they are tolerably meek , but they show small measure of "decency" when an opponent is to be damned. Yet "scholars" quarrels have always been lively ; and it is not a primary cause , that as scholarship decreases in Elizabethan criticism a gentler habit begins to rule ."

Tanulmánya második felében összefoglalja az angol irodalomkritika kezdeteinek jelentőségét , különös figyelmet fordítva az antikvitáson nevelkedett írók szükségszerű elszakadására eszmei kiindulópontjuktól és mintáiktól:

** " It is they who establish the claim of English Criticism as a separate literary kind , as an instrument of power outside the craft of rhetoricians and scholars. For though it was for classical ends that this criticism was first turned to account , and though it was later by classical hands made perfect , it was the genius of those who were least trammeled by the classical tradition that it first found its cunning."

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays ,Oxford University Press,1950. XIX. oldal :/

**/: U.o.: XXI. oldal :/

Befejezésül - helyes érzékkel állitva fel a fontossági sorrendet - , a poétikák forrásait veszi számba. Ha meggondoljuk , hogy alig 2 évvel korábban Spingarn még "különös tekintettel az olasz forrásokra " irta meg kritikatörténetét , Smith értékrendje úttörőnek számit:

"* There remains the question of origins: how much of English criticism expresses a general tendency , or deals with matters which are as English as they are Italian or French , and how much is directly drawn from foreign sources. It is of course impossible to measure the latter with accuracy and it is easy to err in overestimating its extent. Yet it is not the less true that Elizabethan criticism especially on its theoratical side , shows , and to some extent , admits a considerable assimilation of argument and illustration without whatever may be said of the original qualities of these essays , it is clear that their authors usurped freely from others."

E rövid bevezetés után következzék a költészettani szövegek elemzése, ha nem is Smith mintája szerint , de tanulmányának eredményeit mindvégig szem előtt tartva.

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press, 1950. XXI. oldal :/

Első rész

A tizenhatodik század angol költészetelméletének áttekintése

J.W. Atkins English Literary Criticism in the Renaissance című könyve, bár az egyes költészettanok ismertetésében nem lépi túl a kivonatolás szintjét, műve bevezető részében hasznos szempontokat nyújt az elemzésre vállalkozó olvasónak.
Általános megállapitásai szerencsésen egészitik ki G. Smithnek a bevezetésben már idézett tanulmányát.
Mielőtt rátérnék a poétikák áttekintésére, leglényegesebb gondolatait érdemes felidézni:

* " Literature was valued not so much for its aesthetic and artistic qualities as for its practical uses, for its influence on character, its ability to train a man for his part in active life, or again, as providing models of expression, and these tests remained characteristic of Humanistic criticism to the end."

Természetes, hogy az irodalmat általában hasznosságáért elfogadó században egy műnemen, a költészeten belül is a hasznoselvüség uralkodott, a gyönyörködtetés csak másodlagos, kiegészitő elemként jelenik meg:

** " With regard to the function of poetry, again, new ideas were now put forward. The Horatian formula of " delight and instruction" had been familiar to the Middle Ages; and the ethical function of poetry was generally maintained at this date. Now, however, stress was also laid upon poetry as a civilizing factor in history. It was a commonplace of antiquity, applied to poetry, philosophy

* /:J.W.H.Atkins:English Literary Criticism: The Renascence,Methuen Co.,1968. 15.oldal:/

**/:U.o.: 26.oldal:/

and oratory in turn , that from the first such activities had been great civilizing agencies , rendering services of a social, political , and religious kind ; and this idea , handed on by Cicero and Horace , became one of the main doctrines of Humanistic critics. The chief function of poetry was held to be that of refining and elevating humanity. Action being the test of all studies, poetry was valued in that it conducked to righteous and noble action. At the same time , however , other and less serious views were sometimes propounded ; as when Vergerius suggests that the main concern of poetry and the poetic art was with "the leisure side of existence " , and was therefore not of the first importance - a reminiscence possible of Plutarch's description of the charms of poetry as, mere play or amusement."

Az antik minták felhasználásáról szóló részlet csak a poétikák legjobbjaira érvényes ; Atkins nem választja külön a puszta utánzásra épülő és a korábbi írásokat egyéni invencióval újraértelmező műveket.

* " As yet , it is true , much of the theorizing was borrowed , mostly from Cicero and Quntilian ; though post-classical doctrines still survived in the utilitarian and moralistic standards applied to poetry, or again , in the practice of allegorical interpretation which still persisted , though not without challenge... A liberal conception had, for instance , been formed of the best method of turning to account the ancient models; and the process of " imitation" commended aimed at no dead reproduction of the past,

* /: J.W.H.Atkins: English Literary Criticism :The Renascence,Methuen Co.,1968. 33. oldal.:/

but rather at recapturing the ancient spirit by free adaptation of classical principles in accordance with the national and individual geniuses."

A következő vizsgálódás célja,éppen a poétikák végsőkig utilitárius alapállását figyelembe véve, a költészet funkcióváltozásának nyomon követése a 16. századi költészettanok alapján. Annak bemutatása, hogy a költészet "ancillary study "- ból ,"szolgáló tudományból" hogyan lett önálló művészetté, maga mögé utasítva a korábban az értékrend elején álló retorikát , logikát, etikát, amelyek a költészet előretörésével segédtudományokká degradálódtak.

Szó esik majd a művekben megnyilvánuló társadalmi-vallási felfogásról is , rámutatva a legtöbbjükön eluralkodó szélsőséges arisztokratizmusra.

Nem kerül azonban elemzésre Gosson,Sidney, Puttenham és Daniel esztétikája , mivel e művekről a közelmúltban részletesen írtam,s az azóta eltelt rövid idő nem teszi lehetővé, hogy önismétlés nélkül értelmezzem újra őket.

Ugyancsak háttérbe kerülnek a verstani rész-problémák , mivel ilyen nagyszámú költészetelméleti kézikönyv áttekintésénél ez csak zavart okozna, kevesebb számú mű vizsgálata pedig az esztétikai szemléletváltozás ábrázolásához nem lenne elegendő.

A szövegeket mindekor az eredeti helyesírás szerint idézem , a következetlen, nem egységes, fokozatosan tisztuló ortográfia nyelv és irodalom párhuzamos fejlődésének dokumentuma.

Az áttekinthetőség kedvéért a hagyományos időrendi sorrendet követem.

R. A S C H A M : T H E S C H O L E M A S T E R
1570

Az antológia első darabja R. Ascham Scholemastere. Nagyobbik része neveléstörténeti dokumentum, ezért Smith csak néhány rövid szemelvényt közöl belőle. Jellemzője, hogy elvakult pápista-gyülölet és olaszellenesség jól megfér benne a barbár /nem-latin, nem-görög/ nyelvek szellemi termékeinek tiszteletével. Ebben a kérdésben ilyen tárgyilagossággal csak Samuel Daniel foglal majd állást , a 17. század elején.

Ascham irásában a költészet szó expressis verbis elő sem fordul, a "tongue" vagy "eloquence" kifejezésekből derül csak ki, hogy az irodalom területén járunk.

És abból , hogy Malory Morte d'Arthur-jét emliti, igaz nem elismerően , hanem puritán borzongással.

A Scholemasterből - ciméhez hiven - nem hiányozhat az erkölcsi prédikáció . A későbbi esztétikákon is eluralkodó moralizáló jelleg első megnyilvánulásával itt találkozunk. A szerző a quintilianusi orátor - Figyelmezzetek , minden korok - kezdi tanitó eszmefuttatását.-

*" There be the inchantementes of Circes, brought out og Italie, to marre mens maners in England ... It is pitie that those which have authoritie and charge to allow and dissalow bookes to be printed be no more circumspect herein then they are ...
When the busie and open Papistes abroad could not ,by their contentious bookes, turne men in England fast enough from troth and right indgement in doctrine ,than the sutle and secrete Papistes at home procured bawdie bookes to be translated out of the Italian tonge.

* /: G.Smith : Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950. 2. oldal. :/

. . . Yet I know when Gods Bible was banished from the Court , and Morte Arthure received into the Princes chamber . And yet 10 Mostc Arthures do not the tenth part so much harnee as one of these bookes made in Italie and translated in England.""

* " Yet nevertheless , the rudeness of common and mother tonges is no bar for nise speaking. For in the rudest centric, and most barbarous mother language may be found / that/ I can speak verie wiselie : but in the Greeke and Latin tong , the 2 onelie learned tonges , which be kept not in common taulke but in ~~print~~ private bookes, we finde always wisedome and eloquence , good matter good utterance ,never or seldom a sonder...
... For marke all aiges : looke upon the whole course of both the Greeke and Latin tonge , and ye shall surelie finde that, when apte and good wordes began to be neglected,and properties of these two tonges to be confounded , then also began ill deedes to spring , strange manners to ppresse good orders ,newe and fond opinions to striue with olde and trewe doctrine , first in Philosophie and after in Religion , right indgement of all thinges to be pernerted , and so vertue with learning is contemned, and studie left of: of ill thoughtes cummeth pernesse indgement , of ill deedes springeth lewde talke."

Ascham fő érdeme, hogy a nyelvet a tanitás, ember formálás eszközének ismeri el.

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. 6. oldal/

GEORGE GASCOIGNE :
CERTAYNE NOTES OF INSTRUCTION

Certayne Notes of Instruction
Concerning the Making of Verse or Rhyme in English ,Written
at the Request of Master Edouardo Donati

G. Gascoigne írása már címében is verstannak, költészetelméleti műnek vallja magát. Felfogása erősen az ókori poétikákban gyökerezik , a következő idézet " delectable" szavában Horatius Ars poeticájának " Aut prodesse volunt , aut delectare poetae " sora visszhangzik, az "invention" fogalmának magyarázata pedig arisztotelészi indittatású. Ascham szerint csak a hasznos, a tanító gondolat érdemel irott formát, itt pedig már megjelenik a tanitani és gyönyörködtetni kettőssége.

* " The first and most necessaire poynt that ever I founde meete to be considered in making of a delectable poeme in this , to grounde it upon some fine invention ."

Abban, amit a szeretett hölgyhöz szóló vers módszeréről ir, erőteljes retorikai nyomokat, a tézis -antitézis költészetbe átültetett variánsát ismerhetjük fel.
E retorikai fogás szerint igenlés a tagadáson keresztül érvényesül , a hölgy érdemeit tehát hibáinak árnyéka juttatja igazán érvényre:

** " If I should undertake to wryte in praise of a gentlewoman , I would neither praise hir christal eye, nor hir cherrie lippe etc. For these things are trita et obuia.But I would either finde

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press, 1950. 47.oldal :/

** /: U.o.: 47. oldal. :/

some supernaturall cause wherby my penne might walke in the superlatine degree ... likenise , if I should disclose my pretence in lone , I would undertake to answere for any imperfection that shee hath , and thereupon xxyxx prayse of her commendacion ."

Elvei szerint a költői invenció segitségével kifejezett tartalomnak kell uralnia a formát; a komoly és vidám hangvétel összeegyeztethetetlenségének szabályát Arisztotelésztől kölcsönzi:

* " Your invention being once denised , take heede that neither pleasure of rime nor varietie of denise do carrie you from it : for as to use obscure darke phrases in a pleasant Sonet is nothing delectable , so to entermingle merie jests in a serious matter is an indecorum ."

Irásának kétségtelenül legidőtállóbb része a verstani fejezet. Monoszillabikus egyhangúságáért kárhoztatja a kortársi költészetet , szerinte a versek inkább ritmusnak nevezhetők. Felháborodásában ironizálva az " igaz angolság" Kritiriumának nevezi az egytagú szavak használatát:

**" And surely I can lament that wee are fallen into suche a pk playne and simple manner of wryting that there is none other foote used but one ; wherby our Poemes may instly be called Rithmes , and cannot by any right challenge the name of a Verse...

*" /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. 47. oldal.:/

** /: U.o.: 50-51- oldal.:/

... First , the most auncient English wordes are of one sillable, so that the more monosyllables that you use, the truer Englishman you shall seeme..."

Vers és próza viszonyát - a század poétikáinak egyik fő kérdését - harmonikusan kiegyenlíthetőnek látja ,de az elsőbbséget ő is a versnek adja:

*" You may use the same Figures or Tropes in verse , which are used in prose , and in my indgement they serve more aptly and have greater grace in verse than they have in prose... "

Óv a homályos kifejezésektől , amelyek a gyönyörködtetést és az olvasás hasznosságát /draw attentive reading / csökkentik. A Danielnél kitoljesedő anyanyelvi patrietizmus nála jelentkezik először , elutasitja a latin nyelvtan szabályainak angolba való erőszakos átültetését , ezt példáival is illusztrálja. Ugyanilyen grammatikai magyarázatot olvashatunk Martin Opitz Német Poétikájában:

**" And asmuch as you may , frame your stile to be sensible , for the hanghty obscure verse doth not much delight , and the verse that is to easie is like a tale of a rosted horse; but let your Poeme be such as may both and draw attentnie readyng, and therewithal may deliner such matter as be worth the marking ...
You shall do very well to use your verse after thenglische phrase, and not after the maner of other languages .The Latinists do commonly set the adiective after the Substantive : As, for example,

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. 50-51 oldal :/

**/: U.o. :/

Femina pulchra , aedes altae , etc. but if we should say in English a woman fayre , a house high etc. it would have but small grace , for we say a good man , and not a man good etc."

Pontos összefoglalást ad a korabeli versformákról, a balladáról és a "ryding rimeról" , mindvégig hangsúlyozva tartalom és forma egységének fontosságát.
Poétikájából - talán éppen a verstanközpontúság miatt - hiányzik a retorika-filozófia-költészet szokásos hierarchiája. Hangvétele tárgyilagos , a szenvedélyesebb , személyesebb , sokszor durvább hang a defence periódussal fog kezdődni.

G.WHETSTONE : THE DEDICATION TO PROMOS CASSANDRA

Whetstone a Promos és Cassandra c. komédia bevezetőjében az ascham-féle moralizáló irányzat folytatójának bizonyul , bár elődje szüklátókörüsége és egyoldalúsága nélkül.Véleménye szerint rossz mü nem szül szükségképpen erkölcsi rosszat, ez természetesen együtt jár azzal, hogy az irásmüvek jelentőségét , emberformáló erejét is kevesebbre tartja:

*" Naughtinesse commes of the corruption of nature , and not by readinge or hearinge the lines of the good or lewde ... "

Aschamhoz hasonlóan szintén olaszellenes , bár ellenszenve nem vallási , hanem már esztétikai gyökerü ; tematikájában és érvei egy részében is .Gosson School of Abuse -ának előhirnöke. Csak mértéktartóbb , hidegebb stilusa menthette meg a Gossonnak bőven kijutó epés replikáktól :

**" ... at this daye the Italian is so lascinions in his commedies that honest hearers are greened at his actions: The

*/:G.Smith: Elizabethan Critical Essays ,Oxford University Press,1950.
és..
59.olddlx:/

Jozsef A. Tudományegyetem Könyvtára SZEGED

Frenchmen and Spaniards folowes the Italian humor ,the Germaine is too holye , for he presentes on enerye common stage what preachers should pronounce in Pulpets."

Az abuse kifejezés nála jelenik meg először , szerencsés párosításban a use -val , így rögtön egyértelművé teszi , hogy nem általában a komédia , hanem a rossz komédia ellen szól.

*" Manye tymes / to make misthe / they make a clowne companion with a Kinge ;in theyr grane Counsels they allow the advise of fooles; yea , they use one order of speach for all persons : a grose Indecorum , for a Crowe wyll yee counterfet the Nightingale's sweete voice ... for, to worke a commedie kindly , grane old men should instruct , younge men should showe the imperfections of youth , strumpets should be lasciuious ,Boyes unhappy... But leane I this rehearsall of the use and abuse of Commedies , least that I shecke that in others which I cannot amend in myselfe."

Stephen Gosson önmagában nem túlságosan jelentékeny pamfletje , a School of Abuse azért volt korszakhatár az angol irodalomban, mert elinditotta a válaszröpiratok csaknem egy évtizedig tartó , áradatát , olyan jelentős művek születését indukálva , mint Sidneyé. Sidney személyes indulatok gőzétől letisztult , kivételnek számitóan esztétikai lényegü művéig még hosszú az út.

Gosson szinház-ellenes pamfletjére az első válasz Thomas Lodgetól érkezett , aki azon melegében , közvetlenül a School of Abuse megjelenése után válaszolt a szerzőnek.

Igaza van G.Smithnek , amikor igy ir :

**" Lodges' s Defence , even in the portion here printed, is almost as uncritical as Gosson's attack , but it has a superior

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. 59.oldal :/

**/: U.o.: /

historical importance in defining a special trend in the leter development of Elizabethan Criticism. "

THOMAS LODGE : DEFENCE OF POETRY
1579.

Lodge művében jelentkezik a későbbi poétikák összes betegsége: a rang túlzott tisztelete , a művek kizárólag társadalmi szempontú értékelése - például : Homérosz azért volt nagy költő, mert Nagy Sándor megbecsülését élvezte etc. A dulce et utile lényegének érzékeltetésére ő alkalmazza az angolok közül elsőként a költő-orvos később elterjedt allegóriáját, s a Platónra és Senecára való hivatkozások végtelen sorát is ő kezdi meg. Ezek az elemek természetesen később majd eszközzé redukálódnak az esztétikai elvek kifejtésének szolgálatában , Lodgenál azonban még pusztán a düh szarkasztikus levezetésében játszanak szerepet :

*" There came to my handeslabely a litle / wohlde God a withye/ pamphelet baring a fayreface as though it were the schoole of abuse ; but, being by me advisely wayed fynd it the afscome of imperfections , the writer fuller of wordes than indegement ... But I meane to be short , and teach the Maister what he knoweth not, partly that he may see his own follie,... therefore I would vish the good scholmayster to over looke his abuses againe with me , so shall he see an ocean of enormities which begin in his first prinsiple in the disprayse of poetry. And first let me familiarly consider with this find faulte what the learnde have alwayes esteemed of poetrie ... But tell me the Fruth Gosson , speakest then as then thinkest ? What coulers findest then in a Poete not to be admitted ? are his speeches unperfect ? Sanor they of inscience ? I think , if then hast any shome , then canst not but like and approve them: are their gods displesant

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press, 1950. 64. oldal:/

unto thee ? doth Saturne in his maiesty mone thee ? doth Inno with her riches displease thee ? doth Apollo with his harping harme thee ? - then mayst say nothing les thaen harme thee, because they are not , and , I thinke so to, because then knowest them not . "

Az ismétlés első megjelenésének is itt lehetünk tanui , amikor másodszor sorolja fel Apollo ,Homérosz,Nagy Sándor , és más , a költészet tekintélyét emelő mitológiai és történelmi alakok nevét.

A hatásos közlésnek erről az eszközéről külön fejezetben szólok:

*" ... in the portrature of Apollo all knowledge is denotated. So that, what so they wrot it was to this purpose , in the vgy of pleasure to draw men to wisedome..."

Végső nyomatékként a költészet isteni eredetét bizonygatja , a platoni " furor poeticus " eszméje nyomán :

**" Who then doothe not wonder of poetry ? who thinketh not that it procedeth from abone ? "

Richard Stanyhurst ,Vergilius Aeneisének első fordítója , munkájával hozzájárul a már-már statikussá merevedő , antik mintákon iskolázott esztétikai közfelfogás feloldásához , a Seneca tan-drámáinál élettelibb vergiliuszi mű átültetésével.

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950. 66.oldal:/

**/: U.o.: 70.oldal :/

RICHARD STANYHURST : FROM THE TRANSLATION OF THE AENEID
1582

Előszavában Stanyhurst is a tanitani és gyönyörködtetni kettősségét emeli ki:

*" ... Fér where as the chiefe prayse of a wryter consisteth in thee enterlacing of pleasure wyth profyt . "

A költészet értékelésében Sidney Defence -e hozott ugrásszerü változást. Nyra-elemzése helyett e változás dokumentumként idézzük a legilletékesebb kortárs olvasó , a könyvet kiadó Henry Olney előszavát. Sidneyt a költészet Messiásának nevezi, s a mindeddig védelemre szoruló költészetet védőjéül hivja /Defendresse /. E hatás elsősorban Sidneynék az értekező prózát is áthevitő, olykor csaknem prózaversbe lendítő költői tehetségben rejlik:

**" The stormie Winter / deere Chyldren of the Muses / which both so long held backe glorious Sunshine of dinine Poesie, is heere by the sacred penbreathing wonds of dinine sir Phillip Sidney not onely chased from our fameinnenting Clyme , but utterly for ever fanisht eternitie: then graciously regreet the perpetuall spring of ever -growing innention, and like kinde Babes , either enable b y nit or power , help to support me poore Midnife , whose daring adventure hath delinered from Oblinions wombe this ever-to-be-admired nits miracle. Those great ones who in themselves hane interr'd this blessed innocent nil with Aesculapius condemne me as a detractor from their Deities : those who Prophet-lik hane but heard presage pf his coming wil / they nil doe wel/ not onely defend but praise mee as the first publique bewrayer of Poesies Messias...

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford,University Press,1950. 136.oldal.:/

**/: U.o.: 140 oldal:/

Excellent Poesie / so created by this Apologie / ,be then my Defendresse and it any wound mee, let they beautrie /my soules Adamant/ recure mee; if anie commend mine endevored hardiment , to them commend thy most diuinest fury as a winged incouragement ; so shalt then hane deneted to thee and to them obliged.

Henry Olney."

Hiába irja meg hamarosan tartalmában ugyanazt , mint Sidney a szerényebb tehetségü William Webbe , személyi varázs hiján jóval kisebb visszhangot képes kiváltani.

Discourse of Poetry-je mégis részletesebb ismertetést érdemel, mert a reneszánsz poétikák úgyszólván minden sajátossága felfedezhető benne, s az apróbb levelek , elő-és utószavak tömegében terjedelme révén is jobban hozzájárul az összkép kialakitásához.

WILLIAM: WEBBE : DISCOURSE OF POETRY

Webbe felfogása szerint a költészet elsősorban a tanitás-tanulás eszköze ; nem véletlen , hogy a költészetet "worthy studie " ,"érdemes tudomány"-ként emliti.

Irása rétori mestermü , hosszas előkészités , a kellő feszültség megteremtése után tér rá tulajdonképpeni mondanivalójára. Az angol nyelvü költészet romlását a megszokás tompitható hatásának tulajdonitja - ezzel valószinüleg a közhelyszerü költői sémák elszaporodására céloz , éppen az ő közhelyepitőkre épitkező szónok. Hiába vallja az ékesszólást a költészet nővérének , mégis érez valami különbséget , ha a retorika bevált eszközeit a költészetben hibának minősiti:

*" It is to be wondred at of all , and is lamented of manie, that wheras all kinde of good learning have aspyred to royall

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. 227. oldal :/

dignitie and statelie grace in our English tongue ,being not onelie founded , defended, maintained and enlarged but also purged from fanetes weeded' of errow , and polished from barnaroushets , by men of great authoritie and indgement, onelie Poetrie hath founde fewest frends to amende it, those that can reserning theyr skyll to themselves, these that cannot running headlong uppon it thinking to garnish it with their denises , but more corrupting it with fantasticall errours. What shoulde be the cause that our English speeche, in some of the wysest mens indgements, hath never attained to anie sufficient ripenes , ... not ful avoided the reproch of barbarousnes in Poetry ? - What then ? Surelie the cankred emitie of curiose custome : which as it is never was great freend to any good learning...
That there be as sharpe and quicke nittes in England as ever were among the peerlesse Grecians or renowned Romaines ,it were a note of no witte at all in me to deny. And is our speeche so course , or our phrase so harshe, that Poetry cannot find therein a vayne whereby it may appeare like it selfe ? why should we think so barely of this ? rather then of her Sister ,I meane Rhetoricall Eloquntion ? which as they were by birth twyns , by kinde the same , by original of one descent , so no doubt , as Eloquence hath founde such favorers in the English tongue , as she frequenteth not any more gladly , so would Poetrye, if there were the like welcome and entertainment gynen her by our English Poets without question aspyre to wonderfull perfection and appearre farre more gorgeous and delectable among us ."

A hosszú , szónokias bevezetés után mindvégig Sidney tematikáját követi , először felvázolva a költészet kezdeteinek történetét /1/, majd a korai angol költészet eredetét és használát tárgyalja / 2,3,4/ a Pisókhoz irott horatiusi levél min-

tája szerint, amelynek fordítását is közli :

1./ * " That Poetry is an Arte / or rather a more excellent thing then can be a contayned wythin the compasse of Arte / , though I neede not stande long to proone ,both the witness of Horace , who wrote de arte Poetica , and of Terence , who calleth it Artem Musicam. "

2./ ** " ... The beginning of poetry was of a vertuous and most denont purpose ; - to solemnize the feasts which were called penegeryca - ... containing the prayse of some noble vertue , or of immortalitie , ... which unto them seemed so heauenly and ioyous a thing , that thinking such men to be inspyrde with some diuine instinct from heauen , they called them Vates ...

3./ " But tu returne to the estimation of Poetry . Besides the great and profitable fruites contained in Poetry , for the instruction of manners and precepts of good life /for that was chiefly respected in the age of Poetry / , this is also added to the eternall commendations of that of noble faculty that Kinges and Princes, great and famous men , did ever encourage , mayntaine , and reward Poets in al ages... "

4./ Aut prodesse volunt , and delectare poetae , ... as much to saie : all poets desire either by their works to profitt or delight men , or als to ioyne both profitable and pleasant lessons togethet for the instruction of life .And againe:

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. 230 .oldal :/

** /: U.o.:/

Omne tulit punctum qui miscuit dulci utile Lectorem delectando pariterque monendo."

15./ * " That is ,He misseth nothing of his marke which iyoneth profitt with delight, as well delighting his Readers as prafiting them with Counsell.
- So that this is the very grounde of right poetrie , to gine profitable counsaile , yet so as it must be mingled with delight."

Sidneytől azonban csak a szerkezeti elemeket képes átvenni, az elvi alapot nem. Sidney számára a költészet mindenek feletti hatalom , míg Webbe elsősorban az ékesszólás és filozófia szülöttjét látja benne , a költőben pedig szerényebb képességű szónokot:

**" It is onely a poynt of wysedome to use many and choyse elegant wordes, but to understand also to set foorth thinges which pertaine to the happy ende of mans life. Whereuppon the Poet Horace calleth the Arte poeticall , without the knowledge of learning and philosophy, a prating vanity. Therefore a good and allowable Poet must be adorned with wordes , plentious in sentences , and,if not equall to an Orator , yet very neere him ! "

Ezt a végkövetkeztetést már a mű Eloquence c. fejezete érzékelteti , amelyben a már a kortársak által is élesen bírált Euphuest mesterműnek nevezi. Érthető : szónok szónoknak ürül :

? /: G.Smith : Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950. 250. oldal.:/

**/: U.o.: 254. oldal.:/

** " Master John Lilly hath deserved moste high commendations, as he which hath stert one one steppe further therein than any either before or since he first began tha wyttie discourse of his Euphues. Whose workes , surely in respecte of his singular eloquence and brane composition of apt words and sentences , let the learned examine and make tryall thereof through all the partes of Rhetoricke ... I thinke he wyll yeelde him that verdict which Quintilian gineth of bothe the best Orators Demosthenes and Tully , that from the one nothing may be taken away to the other may be added . "

Ilyen előzmények után az epilógusban mégis az angol költészet lehetséges világrangjáról beszél , bár lényegesen erősebb hazafiúi nyomatékkal , mint a poézis erejébe vetett hite. Nyilvánvaló , hogy szerinte a Költészetet csak a tudomány emelheti magas polcra.

*** " I trust wee shall have Englishe Poetry at a higher price in short space : and the rabble of balde Rymes shall be turned to famous workes , comparable / I suppose / with the best workes of Poetry in other tongues. "

* /: G. Smith : Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950. 252. oldal :/

** /: G.Smith : Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950. 301. oldal :/

THOMAS NASH

1589.

PREFACE TO GREENE'S MENAPHON

FROM THE ANATOMIE OF ABSURDITIE

Th. Nash Green Menaphonjához irott előszavában tartalom és forma egységének sajátos megközelitését adja. Webbe állás-pontjával ellentétben nem itéli meg hibásnak az "obskurus ", vagyis nem retorikai pedantériával kifejtett gondolatot.Véle-ménye szerint minél szinvonalasabb szellemi fedezete van a tar-talomnak , annál nehezebb egyértelmüen kifejteni :

*" But as an Egge that is fullbeing put into water sinketh to the bottome , whereas that which is emptie floateth above,so these that are more exquisitly furnished with learning shronde themselves in obscuritie , where as they that /are/ wide of all knowledge endenour continually to publish their follie. Such and the very same are they that obtrude themselves unto us as the Authors of eloquence and fountains of our finer phrases , when as they sette before us nought but a confused messe of wérdes without matter , a Chaos of sentences without any profitable sence, resembling drummes , which beeing emptie within sound big without. "

Amiben megegyezik a Webb-féle irányvonallal : ő is "studie"-nak, tudománynak nevezi a költészetet. A költészet-filozófia rangso-rolásában ellenben a költészetnek adja az elsőbbséget, mert a költők "képesek voltak a tudás iránti nagyobb vágyakozásra serkenteni az embereket. " A gyönyörködtetés oldalát másodla-gosnak , csupán a tanitás eszközének tartja:

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950. 327. oldal.:/

** - But least I should be mistaken as an enemie to Poetrie, or at least not taken as a friend to that studie ... I account of Poetrie as of a more hidden and divine kinde of Philosophy enwrapped in blind Fables and darke stories , wherin the principles of more excellent Arts and morall precepts of manners, illustrated with diuers examples of other Kingdomes and Countries , are contained : for among the Grecians there were Poets before there were any Philosophers , who embraced entirely the studie of nisedome , as Cicero testifieth in his Tusculanes ... he saith ... of all sorts of men , Poets are most ancient , who, to the intent they might allure men with greater longing to learning , hane followed two things , sweetnes of verse and variety of invention , knowing that delight doth prick men forward to the attaining of knowledge , and that true things are rather admirde if they be included in some wittie fiction , like to Pearles that delight more if they be deeper sette in golde. "

A poétikákon láncszemként végigvonuló méh-hasonlat , amelyet az Ismétlésről c. részben fogok idézni , itt is megjelenik , szokás szerint moralizáló kontextusban , az erkölcsi rosszból is jót profitáló olvasó képében:

Ugyanilyen " Leitmotiv " a mézet méreggé változtató pók képe - általában ezek a többnyire Pliniustól és Plutarchostól származó természeti hasonlatok kivétel nélkül az erkölcsi tanítást szolgálják , bizonyítva, hogy etika és esztétika között még nem alakult ki a határvonal :

*** I would there were not any , as there be many , who in Poets and Historiographers reade no more then serveth to the

*/1 G. Smith : Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950. 329. oldal.:/

**/: U.o.: 334.oldal.:/

feeding of their filthy lust , apllying those things to the pampering of their pivate Venus ...
These be the Spyders which sucke poyson out of the hony combe and corruption out of the holiest thinges. "

Természetesen - éppen az erős etikai jelleg miatt - a jó erkölcs szolgálatában álló ékesszólásnak adja mxg az elsőbbséget a költészettel szemben:

*" Amoungst all the ornaments of Artes ,Rhetorick is to be had in highest reputation , without the which all the rest are naked ... "

A befejező sorok egyenesen a Bibliát idézik - boldogok a lelki szegények - a tudatlanok , ne terheljük magunkat túl sok tudással , mert ha a pogány Arisztotelész hatására istentagadók leszünk, pokolra jutunk:

**" We dwell not so long in Poetry that wee become Pagans , or that we make not such proceedinges in Aristotle that we proone proficients in Atheisme. Let not learning , which ought to be the Levell whereby such as line ill ought to Square theyr crooked waiss , be the occasion unto them of farther corruption who have already sucked infection , least their knowledge way them downe into hell , when as the ignorant goe the direct way to heauen. "

Smith gyüjteménye első kötetének függelékében , E.Hoby sorai ban Nash elvei folytatódnak , megtoldva az elöljárók iránti engedelmesség tételével. Hoby, Coignet Politikai beszélgetések c. művének forditója még Aschamnál is lelkesebb moralistának bizonyul. A költészet nyújtotta gyönyörüség szerinte csak erkölcsrontó hatású ; egyértelmüen etikai szempontok vezetik :

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays ,Oxford University Press,1950. és ** 337. oldal. :/

E. HOBY : TRANSLATION OF COIGNET'S POLITIQUE DISCOURSES

* " That lying hoth made Poets and Painters to be blamed , and of the garnishing of houses. Besides thorough their lying and wanton discourses they corrupt the manners of youth and diminish that reverence which men ought to carrie towards their superiors and the lawes of God ... And the principall ornaments of their verses are tales made of pleasure foolish disoderly subjectes , cleane disguising the trueth history."

SIR JOHN HARINGTON :
A PREFACE ,OR RATHER A BRIEFE APOLOGIE OF POETRY PREFIXED TO THE TRANSLATION OF ORLANDO FURIOSO

Harington Előszava a jelentéktelenebb írások közé tartozik ; sem stilusbeli bravúrok , sem különösebb retorikai készség , de még a költészet-ellenes tábor fejéhez vagdosott gorombaságok sem képesek az olvasó figyelmét felkelteni. Állhatatos pontossággal megismétli mindazt , amit előtte már megirtak, ugyanúgy , ahogy már megirták . Ő is egyike azoknak , akik nem magával a költészettel foglalkoznak , tehát versformáról , ihlet és díszítés kérdéséről , tartalom és forma viszonyáról szó sem esik. Nála is a költészet védelmének osztálytartalma a lényeg; amit a Nagy Sándorok ,Cézárok, Scipiók és minden korok hercegei megbecsültek , az feltétlenül védelemre méltó :

**" For who whould once dare to oppose himselfe against so many Alexanders ,Ceasars, Scipios / to omit infinite other princes, both of former and later ages , and of forraine and nearer countries/ that with favour , with studie , with practise , with example , with honor , with giftes , with preforments with great and magnificient cost , have encoraged and advanced Poets and Poetry."

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press, 1950. 337. oldal.:/

**/:U.O. : II.kötet , 195. oldal :/

A költészetet ő is tudománynak tartja , de inkább "pápistához " , mint protestánshoz illő hegyességgel a hiúságok hiúságának nevezi :

*" I cannot denie but us that are Christians, in respect of the high and of all , which is the health of our soules, not only Poetrie but al other studies of Philosophy are in a manner vaine and superflucks , yea / as the nise man saith / whatsoever is under the sunne is vanitie of vanities , and nothing but vanitie . But sith we live with men not with saints because few men can embrace this strict and stoicall dininitie ; "

A költészet - filozófia dilemmáját egy ugyancsak elkoptatott frázissal oldja meg. A költő - különösen a hősköltemények írója - népszerű filozófus. Ezzel nyiltan elismeri, hogy nem hisz a költészet szuverénitásában :

**" ... specially Heroicall Poesie , that with her sweet statelinesse doth erect the mind lift up to the consideration of the highest matters ... learned Poets ... are the popular Philosophers and the popular dinines. "

Agrippa nyomán részletesen leirja a költészet rontó hatásait , hasznosságát mindössze a " rebarbara és cukor " toposszal illusztrálja.
Hiába nevezi irását védelemnek , meggyőződés hiján meggyőzni sem képes :

*** " These against Poetry are also quoted . Agrippa makes a bitter inuectine against Poets Poesie ... it is a nurse if lies,
*/: G.Smith : Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet.197.oldal:/
**/: U.o.: 199. oldal.:/
***/: U.o. : 199.oldal :/

a pleaser of fooles , a breeder of dangerous errors , and an inticer to wantonnes . ... Rubash and supercandie - the pleasant and the profitable. "

A pamfletjeiről és csipős leveleiről hires Thomas Nash Sidney Astrophel és Stellájához irott előszava az elmélkedések másik , élénk stilusú , temperamentumos , egyszóval hiteles érzelmi telitettségü csoportjához tartozik.

Sidney egyénisége és művészete őt is éppúgy magával ragadja, mint Olneyt, a kiadót ; szinte szóról -szóra az ő szavait ismétli az Astrophel ...-re vonatkoztatva a Defenceről mondottakat.

THOMAS NASH : THE PREFACE TO SIDNEY 'S ASTROPHEL AND STELLA

*" The Sunne for a time may maske his golden head in a cloud, yet in the end the thicke vaile doth vanish , and his embellished blandishement appeares. Long hath Astrphel /Englands Sunne/ withheld the beames of his spirite from the common view of our darke sence , and night hath honored over the gardens of the nine sisters ... But now that cloud of sorrow is dissouled which fierie Lone exhaled from his dewie haire , and affection hath unburthened the labouring streames of her womble in the lowe cesterne of his grane ... and cleere daylight possesseth the skie that was dimmed ; wherfore and Elnes ,and from the fieldes the torne carcases of your Timbrils , for your kingdome is expired.
Put out your rush candles , you Poets and Channdlers , for love, here he cometh thht hath broke your legs .Apollo hath resigned his Inory Harp unto Astrpphel."

*/: G.Smith : Elizabethan critical Essays
Oxford University Press, 1950. II.kötet,224.oldal:/

Akadnak viszont , akik - mint az előbb idézett Harington - csak azért dicsérik Sidneyt és hivatkoznak rá, hogy mondanivalójukat elfogadtassák. Valamiféle kortárs-orákulumot látnak benne, személye hovatovább az antik toposzokkal megegyező szerepet tölt be.

Nash hízelgése azonban valóságos , olyan ívású , hogy már ő is mentegetőzni kénytelen,mercenary flatterer-nek ,"kalmárkodó hízelgőnek " nevezve önmagát :

*" I feare I shall be counted a mercenary flatterer for mixing my thoughts with such figurative admiration. "

Az előszó szerzője a monierista próza mestere , biztos kézzel, helyes arányérzékkel vegyíti a tényanyagot és az antik elemeket. Irása a magyar olvasót Rimay János Balassi -epicédiumára emlékezteti .

Gabriel Harvey , Nash és Greene állandó levelezőtársa és vitapartnere , az"angol hexameter atyja " , ahogy büszkén nevezi önmagát, a görög és latin költészet elkötelezett híve , de anyanyelve értékeit is hasznositja. Az angol hexameter létjogosultságát nem gyakorlati példákkal igazolja , hanem a megszokott módon a közönség tekintélytiszteletére alapoz :

GABRIEL HARVEY : FROM THE FOURELETTERS
1592.
FROM THE THIRD LETTER

**" And I nis the English is nothing too good to imitat the Greeke or Latine , or nother eloquent Languages that honow the Hexameter.

If I never deserne anye bettes remembraunce , let mee rather

*/: G.Smith : Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet: 226.oldal.:/
**/:U.o.: 230-231.oldal.:/

be epitaphe the Innentour of the English Hexameter , - whome learned M. Stanihurst imitated in his Virgill , and excellent Sir Phillip Sidney disdained not to follow in his Arcadia elsewhere ... "

Bármilyen jelentős újitást is hozott a hexameter bevezetésével az angol költészetbe , a szónok-költő értékrend megállapitásában megalkuvó nézeteket vall : legyen az édesszavú szónok isteni költő , s e két szerep vagy fogalom-kör egyesitése szükségtelenné teszi az állásfoglalást:

*" Good Sweete Oratour , be a denine Poet indeede ; and employ tha golden talent with amountinqusance indeede ; and with heroicall canteeshonour right vertue brane valour indeede; as noble Sir Philip Sidney and gentle Maister Spencer have done , with immortal Fame . "

Abban , amit a helyesen alkalmazott költői diszitőelemekről ir, a horatiusi elvek harmonikusan illeszkednek az egyéni gondolatok közé , elősegitve az érdemes költő kortársak dicséretének megerősitését.

**" Right artificiality / whereat I once aimed to the uttermost power of my slender capacity / is not madbrainéd , or ridiculous, or absurd , or blasphemous , or monstrous, but deepe conceited, but pleasureable , but delicate , but exquisite, but gratious, but admirable ; not according to the fantasticall mould of Aretino or Rabelays , but according to the fine modell of Orpheus, Hower , Pindarus the excellentest wittes of Greece , and the

*/: G.Smith : Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950. II.kötet: 234.oldal.:/
**/: U.O. :/

Lande that floweth with milke and hony. For what Pastinall Hymnes so diuinely dainty as the sweete Psalmes of King David , royally translated by Buchanan ?... But how few Buchanans ? Such linely springes of streaming Eloquence such right-olympicall killes of amountinge witte I cordially recommend to the deere Lovers of the Muses;and namely to the protessed Sonnes of the same ,Edmond Spencer, Richard Stanihurst , Abracham France ,Samuel Daniell, Thomas Nash and the rest whome I affectionately thancke for their studious endenours, commendably employed in enriching polishing their natiue Tongue , never so furnished or embellished as of late. "

A patriotizmus hangsúlyos megnyilvánulása /egyike a kevesecknek , akik az "anyanyelv" szót használják / a későbbi, megalapozottabb , egységesebb kritikai irányzatnak is fontos bázisa lesz.

Negyedik levelének egyetlen pontja méltó idézésre. Ebben azt vallja, hogy a művészethez elengedhetetlenül szükséges a gyakorlat. A "furor poeticus " / ihlet / elmélet burjánzása idején ez merőben új gyakorlatnak számitott.Webbe szerint például a költészetnek semmi köze a gyakorlathoz.Valószinü azonban , hogya a gyakorlat jelentőségének kiemelése a Harvey irásain eluralkodó hasznelvüséggel van összefüggésben. Thomas Nash : Válasz Harveynek c. röpiratában mindenekelőtt az angol nyelv kellő fejlettségét tagadja, s egyúttal elfogadhatatlannak minősiti Stanyhurst Vergilius fordítását .

THOMAS NASH : A REPLY TO HARVEY
1592.

*" Our English tongue is nothing too goog , but too bad imitate the Greeke and Latine .Master Stanyhurst /though othervise learned / frod a fonle, lumbring , boystrons , wallowing measure in his translation of Virgil. "

Levelének hangja éppoly durva és személyeskedő , mint Lodge Gossonhoz intézett gúnyirata ; elképzelhető , hogy ő, az első Defence szerzője volt a stilárisan befolyásolható , vagyis önálló stilussal egyáltalán nem rendelkező utódok mintaképe :

**" You will never leane your olde trickes of drawing M. Spencer into enerie pybald thing you do. If never he prais d thee , it was because he had pickt a fine vaine fonle out of thee , and he would keepe thee still by flattring thee, til such time as he had brought thee into that extreame lone with thy selfe , that thou shouldst run with the conceit , and so be scorned of all men ...
As for Flores Poetarum , they are flowers that yet I never smelt too.
... I home readd more good Poets through than thou enerhardst off. "

Levelében az a legmeglepőbb , hogy egy olyan korban , amelyben az eredetiség kritériuma még ismeretlen , s a helyes arányérzékkel alkalmazott adaptáció írói erénynek számit , Nash büszkén jelenti ki , hogy költészetének " nincs más atyja Angliában " , tehát vitatja a más költőktől való kölcsönzés helyességét :

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet,241.oldal.:/
**/: U.o.: 242.oldal :/

*" Do I rake up any new-found poetry from under the wals of Troy ? If I do , trip me with it ; but I do not ... This I will proudly boast that the vaine which I hane is of my owne begatting and cals no man father in England but my selfe ."

Bár a Harvey-Nash írások aránytalanul sok helyet foglalnak el Smith antológiájában , kettejük vitáját érdemes végig nyomon követni. Két ellentétes felfogást képviselő ember elméletinek álcázott , de nagyon is evilági párbajának vagyunk tanúi.

A vita következő "fordulója " Harvey "Uj levél nemes témákról " c. röpirata :

GABRIEL HARVEY : FROM PIERCE'S SUPEREROGATION AND A NEW LETTER OF NOTABLE CONTENTS

E röpiratban Harvey nem kizárólag Nashnak ad választ, más, korábbi nézetekre is reagál .Többek között Sir John Haringtonnak arra az állitására , hogy a költészet a hiúságok hiúsága. Nem cáfolja Harington állitását , sőt, rálicitál, mondván, hogy a retorika és a filozófia sem egyéb, mint nagyszerü szélhámosság :

**" What the first pong of his dinine Furie but notable Vanitie ? what the seconde fitte but woorthy vanitye ? what the thirde career but egregious Vanity ? what the glory of his suffian Rhetorique and Curtisan Philosophy but excellent villany ? "

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet,243.oldal:/
**/:U.o.: 254.oldal :/

A nyiltan Tom Nashnak címzett részlet az "Udvari ember"-en nevelkedett polgárfiú ünleleplezése, talán sehol, egyik költészetelméleti írásban sem láthatjuk ilyen világosan, hogy az esztétika itt még embrionális korát éli, a társadalmi elkötelezettség - az etika, - a vallás, és más tényezők függvénye. E korai esztétikai jellegű írások szerzőinek következetlensége is ebből ered.

Harvey, a Saffron Waldenben lakó kötélverő fia, - ahogy az " A Quippe for an Upstarf Courtier " c. névtelen röpirat említi, - többre becsüli a lovagi viselkedés kézikönyvét a múzsák könyvénél, s ugyanakkor négy oldallal később ,Aschammal kapcsolatban kijelenti, hogy " az egyszerű embereknek engedtessék meg, hogy véleményüket " udvarlás " nélkül adják elő. /1,2./

*1./ " Well, my maisters, you may talke your pleasures of Tom Nash, who yet sleepeth secure, not without preiudice... I prefer one smart Pamflet of Knanery before ten blundring volumes of the nine Muses... You may discourse of Hermes ascending spirit, of Orpheus enchanting harpe, of Homers diuine furie, of Tyrtaeus enraging trumpet, of Pericles bountinge thunderclaps, of Platos enthusiasticall ranishment, and I wott not what marveleus egges in moneshine, but a flye for all your flying speculations ... never give me credit if Sanquine witt put not Melancholy Arte to bedd. "

**2./ " Sweete M. Ascham, that was a flowing spring of humanity, and worthy Sir Ph. Sidney, that was flourishing spring of nobility, must hane pardoned me : I would directly hane charged my conscience. But you must gine plaine men leame to utter their opinion without courtinge : I honor high heads that stand upon low feet. "

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press, 1950. II.kötet, 255.oldal:/

**/: U.o.: 258.oldal :/

Aschamot tekinti szellemi atyjának , mindenben őt visszhangozza , moralizáló szenvedélyben /1/ és olaszellenességben egyaránt /2/ . Műve jól illusztrálja az esztétikai irások fejlődésvonalának jellegét , a kiemelkedő műveket követő , egészen az abszolút kezdet szintjére is visszacső elmélkedéseket. /1,2/

1./
*" He despises the filthy Rymes in the nastiest kind: there is a fitter place for that discovery of thy foulest shame , the whole ruffianisme of thy brothell Muse , if she still prostitute her obscene ballatts , and will needes be a youhge Curtisan of ould knavery ... "

**"2./ Cannot an Italian ribald Out the infections poyson of the world but an Inglishe horrel-lorrel must lick it up for a restoratine , and attempt to putrify gentle mindes with the vilest impostumes of lewde corruptions ... "

Csak a szókimondás dolgában tetézi a mértéktartó Aschan teljesitményét , amikor a kortárs olasz költészetről a fenticket irja.

Maga-mentségére , s bizonyára a már a megirás pillanatúban túlzottnak érzett birálat ellensúlyozására Petrarcát dicsőiti, bár őt sem igazán meggyőződésből , hiszen a róla szóló részt egy Nashnek cimzett sértés zárja le , amelynek súlyához képest az előző dicséret ürüggyé jelentéktelenédik. Egyébként Petrarcában sem a nagy költőt , hanem a tiszta szerelem és erényesség dalnokát tiszteli :

***" Even Amorous Sonnets , in the gallantest and sweetest civil veine , are but daintyes of a pleasurable witt , or innkets of a wanton liner , or buddes of an idle head ... Petrarckes Invention

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press, 1950. II.kötet,258.oldal:/
**/:U.o.: 259.oldal:/
és *** -"-

is pure Lone it selfe and Petrarcke 's Elocution pure Bewty it selfe: his Laura was the Daphne of Apollo , not the Thisbe of Pryamus , a delitious Sappho , not a lasciuious Lais , a Saving Hester , not a destroying Helena ; a nimph of Diana , not a Curtisan of Venus ... Petrarck was a delicate man , and with an elegant indgement gratiously confined Love within the limits of Honour , witt withing the boundes of Discretion , Eloquence within the termes of Cinility. One Omid was too much for kome , and one Greene too much for London , but one Nashe more intollerable then both , not bicause his witt is anye thinge comparable , but bicause his witt is more outragions. "

Sidneyhez hasonlóan ő is beszél a lovaglás tanitásáról, s egy lovaglókönyv szerzőjéről, de mig Sidney finom iróniával tárgyal egy lapon lovat és költészetet , addig ő komoly elismeréssel adózik a szerzőnek , angol Xenophonnak nevezve. Sidney iránti lelkesedése nem ak költőnek , hanem a lovagnak szól, akinek " magasztos foglalkozása a fegyverforgatás: "

* " I cannot forget the gallant discourse or Horsemanship penned by a rare gentleman , John Astoley of the Court , whome I dare intitle our Inglish Xenophon , and marvell not that Pietro Bizzaro , a learned Italian , proposeth him for a perfect patterne of Castilios Courtier ... What should I speake of the two brane Knightes ,Musidorus and Pyrocles , combined in one excellent knight , Sir Ph. Sidney , at the remembrance of whose woorthy and sweete vertues my hart melteth ? ... his soueraine profession was Armes ... "

E kitérő után visszatér legfőbb témájához ,Nash szapulásához . Megtámadja mindazt , amit korábban Nash a költői diszitésről mondott . Euphuesi stilusú válaszában nincs semmi tényszerü ; csak tartalmatlan dohogás. Ellenfelét - jellemző módon - tiz évig az utánzás tanonciskolájába küldené:

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet,263. oldal:/

*" The ignorant Idiot /for so I will proone him in very truth/ confuteth the artificiall wordes which he never read ; but the vayne fellow / for so he proeoth himselfe in word and deede / in a phantasticall emulation presumeth to forge a mishapen rablement of absurde and ridiculous wordes , the proper bodges of his new fangled figure , called Foolerisme.
He weeneth himselfe a speciall penman as he were the headmen of the Pamfletting crew, next and immediatley after Greene... but he must crane a little mor acquaintance at the hand of Arte , and serve an apprentishood of Some nine or ten yeares in the shop of curious imitation. "

Vitájuknak az időbeli távolság miatt csak általánosságban levonható tanulsága: az irodalom fejlődésének e szakaszában a költészet , s a költészetről szóló írások csak ürügyet ,alkalmat szolgáltattak a személyes, vallási- és osztálykülönbségekből adódó ellentétek , indulatok levezetésére.

RICHARD CAREW : THE EXCELLENCY OF THE ENGLISH TONGUE
1595-6.

Richard Carew 1595-ben irott esszéje ,Az angol nyelv kiválóságáról , a komolyabb megalapozottságú , anyanyelvi patriotizmust képviselő irányzathoz tartozik.

A latin nyelv fontosságát hangsúlyozó Aschamhoz , az angol nyelv fejletlenségéről panaszkodó Nash-hoz képest szélsőséges elragadtatással ir anyanyelvéről - a tizenhatodik századi angol irodalmi müvek ismeretében nem is alaptalanul.

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet,275-276.oldal:/

*" Four pointes requisite in a Languadge Significancye ,Easyness, Copiousnes ,Sweetnes , of which the two foremost importe a necessitye the two latter a delight. Nowe if I can prove that our English Languadge for all the most is macheable if not preferable, before any other in vogue at this daye ,I hope the assent of any impartiall reader will passe on my side ."

Egy tudós pontosságával ad leiró nyelvtani összefoglalást az angol nyelv hangjairól , az indulatszavakról , szóösszetételekről. Alapos nyelvtani magyarázatai Martin Opitz Német poétikájával rokonitják müvét :

**" ... Growe from hence to the Composition of wordes , and therein our Languadge hath a peculier grace , a like significancy , for example in Moldwarp wee expresse the nature of that beast ; in handkercher the kinq thing and his use...
And soe much for the significancye of our Language in meaning ; nowe for his easynes in learning - ... most parte of our wordes are Monasillables ... neither are we loden with those declensious flexions , and variations , which are incydent to many other tongues , but a few articles governe all our verbes and Nownes , and so wee neede a very shorte grammar. "

Meglepően széleskörü ismeretekkel rendelkezik a többi európai nyelvről , ezeknek összehasonlitásában a mai hangszimbolika , sőt nyelvi lélektan előképe jelenik meg.

***" Compared with others /with other languages/ the Italyan is pleasante but without synewes , as to stillye fleeting water; the French delicate but over nice , as a woman scarce daring to open her lipps for feare of warring her countenance; the Spanishe

*/: G.Smith: Elizabetham Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet 285-286.oldal:/
**/: U.o.: 287-288.oldal.:/
***/:U.o.: 292. oldal :/

maiesticall , but fullsome running to much on the O, and terrible like the devill in a playe ; the Dutch manlike , but withall very harshe , as one ready at enery worde tp picke a quarell. "

Az idegen nyelvek gyengeségeinek felsorolása után elégedetten summázza, hogy az angol az európai idiómák erényeit egyesiti , mindegyiktől átvéve tulajdonságai legjavát :

*" Now we in borrowing from them gene the strenghth of Consonantes of the Italian , the full sounde of wordes to the French , the varietye of terminacions to the Spanish , and the mollificinge of more vowels to the Dutch ; and soe / like bees !/ gather the honye of their good properties and leane the dreggs to themselfes."

A Vers és próza címet viselő fejezet lényege : felsorolja a görög, latin irodalom nagyjait párhuzamban velük egyivásúaknak tartott angol utódokkal :

**" Will you have Plato's vayne ? reede Sir Th.Smith ... Sir Thomas Moor : Ciceros ? Aschame : Varro ? Chaucer : Demosthenes ? ... Will you reade Virgill ? take the Earl of Surrey : Catullus ? Shakespeare , and Marlowes fragment : Ouid? Daniell :Lucane ? Spencer : Martiall ? ... Will you have all in all for prose and verse ? take the miracle of our age , Sir Philip Sydney ."

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet,292.oldal :/

**/: U.o.: 294.oldal. :/

GEORGE CHAPMAN : PREFACE TO SEAVEN BOOKES OF THE ILIADES, DEDICATION ETC. OF ACHILLES SHIELD 1598.

George Chapman az Iliász-fordítása előszavában Carewhez hasonlóan patriótának bizonyul , már az alcimben az anyanyelv dicséretét emliti : ... the due praise of your mother tongue above all other for Poesie .

Szokványos Homérosz-magasztaló tirádával inditja az irást /1/, aztán a forditási irányelvekre tér át /2/ , mondván, hogy szégyenteljes dolog olyasmit forditani , aminek anyanyelvi megítélőjét károsnak itéljük:

1./ *" Homers bookes are such as have been presidents ever since of all sortes of Poems ... not onely all learning , gournment , and wisedome being deduc't as from a bottomlesse fountaine from hem , but all wit , elegancie , disposition and indgement ."

2./ ** " O what peenish ingratitude and most unreasonable scorne of our selves we commit to bee so extranagaunt and forreignely witted to honour and imitate that in a strange tongue which wee condemne and contemne in our native ! "

Nash mellett ő az első , akinél az eredetiség követelménye fölmerül , de mig Nash csak a magamutogató dicsekvésig , önnön eredetiségének fitogtatásáig jut el, addig Chapman Scaligerről szóló sora már az originalitás tényleges hiányát láttatják :

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press, 1950. II.kötet, 299.oldal.:/

**/: U.o.: 301 .oldal.:/

*" But thou soule-blind Scalliger , that never hadst anything but place , time , and termes to paint thy proficiencie in learning nor ever writest any -thing of thine owne impotent braine but thy onely impalsied dimination of Homer . "

Értekezése befejezésében a nyelv gazdagitásának módját tárgyalja , a "jószomszédi kölcsönzés " fontosságát hangsúlyozva:

**" For my varietie of new wordes , I have none Inckepot. I am sure you know ... All tongues haue inricht themselves from their originall / onely the Hebrew Greeke which are not spoken ... All tongues haue inricht themselves from their originall with good neighbourly borrowing , and as with infusion of fresh ayre and Nourishment of newe blood in their still growing bodies , why may not ours ? "

FRANCIS MERES : PALLADIS TAMIA
1598.

Francis Meres a Palladis Tamiában szinvonalban mérhetetlenül távol áll Chapmantól - itt meg kell jegyeznünk , hogy a tizenhatodik századi poétikákat csak egymáshoz viszonyithatjuk, hiszen a mai értékrend szerint egyiküket sem vizsgálhatjuk - itt már szó sincs eredetiségről , csupán ismert sémák egyéni invenció nélküli ismételgetéséről.

A Poetric c. fejezetet egy Plutarchos idézettel inditja;

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet, 301.oldal.:/

**/: U.o.:/

számára a költészet csupán az utile a hasznosság funkcióját hivatott betölteni .

*" As in a kine clusters of grapes are often hiddke under the broade and spacious leanes : so in deepe conceited and well touched poems , fightes and fables , many things verie profitable to be knowne, do passe byy a young scholler. "

Igazát toposzok seráival bizonyitja, a következő fejezetben elemzésre kerülő méh- hasonlaton kivül az alábbiakkal : 1,2.

**" As Mandrake groving peare Vines doth make thee wine more mild so philosophie bordering uppon poetrie doth make knowledge of it more moderate. /1/."

***" As poyson mixt with meate is verie deadlie ; so lasciniousnesse and petulancie in poetrie mixt with profitable and pleasing matters is very pestilent. "

Haringtónhoz hasonlóan az ékesszólás nővérének nevezi a költészetet , azzal a különbséggel , hogy a költészet és szónoklattan akkori szinvonala között nem lát az utóbbi javára szóló különbséget.

****" As eloquence hath found many preachers and oratours w worth favourers of her in English tongue : so her sister poetry hath found the like welcome and entertainment given makes our language so gorgeous and delectable among us. "

* /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet , 309.oldal:/
,*, és **** /: U.o.: 310.oldal. :/

A költészet funkciójáról , jelentőségéről a Defence-ből ismerős szuperlativuszokban beszél , s az a kölcsön szavakba öltöztetett lelkesedés rontja a meggyőzés erejét :

*" As Emperors , Kings ,Princes have the whole power in their handes authority to dignitie or disgrace their nobles, attendants , subjects and varsals : so Poets have the whole power in their handes to make men either immortally famous for their valiant exploites and vertuous excercises , or perpetually ainfamous for their vicious lines , As God giveth ornament unto it. "

A továbbiakban is Sidneyre hivatkozik , abból, hogy az ő " ahogy nem a talár teszi az ügyvédet , ugyanúgy a rimelés vagy verselés sem tesz költővé " párhuzamát szószerint idézi , kiviláglik , hogy a 16. század poétikáiban az eredetiség jelentkező igényét csirájában magfojtja a tekintélytisztelet.

Az "Angol költőink összehasonlitása a görög, latin és olasz költőkkel " c. fejezet ugyancsak Sidney -központú : Egyetlen figyelemre méltó mondatában prózaversnek minősiti az Arcadiát. A továbbiakban csak felsorolásokra hivatkozik , az " összehasonlitás " nála , " ahogyan X Görögországban, úgy Z Angliában./" jellegü mondatfolyamokra szoritkozik.

Irásából természetesen nem hiányzik a királynőhöz cimzett bókoló passzus sem, itt, feltételezhetően Puttenham nyomán, Mecénáshoz hasonlitja Erzsébetet. Igaz, hogy Spenser Tündérkirálynője is az uralkodónő allegórikus megjelenitése , de itt az udvari gesztust a müvészi érték túlszárnyalja , sőt , el-

*/: XXX G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet , 312.oldal:/

hanyagolhatóvá teszi , Meresnél pedig a királynő dicsérete a központ :

*" As noble Maecenas , that sprang from the Hebruscan kinges, not onely graced Poets by his bounty but also by beeing a Poet himself. So Elizabeth your dread Sonereign and gracious Queene is not only a liberal Patrone unto Poets, but an excellent Poet herselfe, whose learned , delicate and noble Muse Surmounteth. "

A Palladis Tamia rövid, de leggellegzetesebb részletében a Greene-Harvey-Nash vitát sajátos módon összegzi ; jogos büntetésnek fogja fel Nash támadásait , cserébe azért , hogy Harvey Greenel szemben embertelenül viselkedett. A tizenhatodik század esztétikájának világosabb összefoglalását nem is kívánhatnánk , Meres szövege önmagáért beszél ; a költészeti vita lezárása az esztétika síkjára szerul:

**" Achilles tortured the deade bodie of Hector , and as Andonius and his nise Fuluia formented the lineleese corps of Cicero : so Gabriel Harvey hath shamed the same inhumanitie to Greene , that lies full in his grane.

As Eupolis of Athens used great libertie in texing the vices of men : so doth Thomas Nash , witnesse the broode of the Harveys ! "

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950. II.kötet, 322.oldal.:/

**/: U.o.: 322.oldal.:/

Álljanak e rövid áttekintés végén a Smith-antológia utolsó darabjának , THOMAS CAMPION SHORT ESSAY ON VERSIFICATION -jának szavai /1602./

"" In the meane season , as the Grammarians leane many sillables to the authority of the Poets , so do I likewise leane many to their indgements ; and withall thus conclude, that there is no Art begun and perfected at one enterprise."

Amit Campion a fentiekben a költészetről ir , áll a költészet elméletére is : nincs művészet / vagy mesterség / amely egy napon születik és válik tökéletessé. Hosszú és egyenetlen fejlődési folyamatnak lehetünk tanúi , amelyben a tizenhatodik század a kezdet kezdetét jelenti.

Miután követtük a költészet funkciójának változását , három , a költészetelméleti irások mindegyikére érvényes kérdéssel kell még megvizsgálnunk.

Először egy formai sajátosságot , a tárgyalt művekre általában jellemző nagyszámú ismétlést.

*/: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press ,1950.II.kötet, 322.oldal:/

SZEGED

Második rész

Az ismétlés szerepe a tizenhatodik századi poétikákban és más prózai művekben

Jelentős számú tizenhatodik századi költészetelméleti munka , s az angol reneszánsz próza néhány reprezentánsának ismeretében a közös formai jegyek közül az olvasó elsősorban az ismétlések nagy száma gondolkoztatja el. Érthető, hogy a retorikai kézikönyveken nevelkedett szerzők görög és latin idézetekkel , közhelyszámba menő antik emblémákkal zsúfolják tele irásaikat .Kevésbé érthető, hogy ugyanazokat a fordulatokat , hasonlatokat ismétlik a végtelenségig. A retorikai segédeszközökkel oly bőven felszerelt irók , s a szónoklattanban ugyancsak járatos olvasók nem szorultak ilyen korlátozásra.

A bevezetőben már emlitett pozitivista Kritikusok lelkiismeretesen felkutatták a toposok eredetét , de szokás szerint megtorpantak a "miért" felderitése előtt.

Vizsgáljunk meg egy konkrét példát, a poétikákban , sőt Lyly Euphuesében is számtalanszor ismételgetett méh-hasonlatot:

Francis Meres Palladis Tamiájában háromszor olvashatjuk , szinte egyazon oldalon :

1.*" As a Bee gathereth the sweetest and mildest honie from the litterest flowers and sharpest thornes : So some profite may bee extracted out of obscene and wanton Poems and fables. "

1 /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II. kötet , 309.oldal.:/

*2./ " As in the same pasture the Bee reaseth on the flower, the goate grazeth on the shrub the swine on the root Oxen , Kine Horses on the grasse : in Poets one seeketh for historie , an other for ornament of speech , another for proofe an other for precepts of good life. "

**3./"... in reading of Poets , the opinions of Philosophers are to bee sowne in the mindes of young shollers ... As a Bee doth gather the inice of honie from floures , whereas others are onely delighted with the colour smel : so a Philosopher findeth that among Poets which is profitable for good life , when as others are tickled only with pleasure."

Ugyanez a " Bee-simile " bukkan fel John Lyly Euphuesében is :

*** " For as the Bee that gathereth Honny out of the weede, when she espyeth the faire flower flyeth to the sweetest... "

Még legalább ötször említi e kedvelt példázat - állatkát, míg végül a Letters of Euphues c. fejezetben az előbb idézett képpel találkozunk. A különbség csak annyi , hogy itt már nem a virágot, a Konkrét , tárgyi dolgot említi , amelyből a tudás és tapasztalat méze gyüjthető, hanem behelyettesiti az "idő" elvont fogalmával :

**** " Resemble the Bee which out of the dryest and bitterest time sucketh moyst sweet honey... "

* és ** /: G.Smith: Elizabethan Critical Essays
Oxford University Press,1950. II.kötet,311.oldal:/

***/: The Complete Works of John Lyly
Clarendon Press ,1967. I.kötet, 206.oldal.:/
****/: U.o.: 309.oldal.:/

Majd mégegyszer felzümmög a példázat méhecskéje , a 314. lapon , ezúttal szóról -szóra a Palladis Tamiában olvasottakat idézve :

*" Learne of the Bee as wel to gather Honny of the weede as floure... "

E hasonlat Plutarchos De Exilio-jában fordul elő , s bizonyára számos más ókori műben is , e sokszori idézést azonban Plutarchos iróí tekintélye , s a hasonlat morális jelentése önmagában nem indokolja.

Az ismétlést a poétikák és a prózai művek birálói általában fogyatékosságnak tekintik, s nem stiluseszköznek. Ritkaságszámba megy az olyan filológus , aki R. Warwick Bondhoz , a The Complete Works of John Lyly szerkesztőjéhez hasonlóan az iróí eszköztár szerves részének tekinti az ismétlést :

**" Repetition on needs no illustration other than the passages already given. Sense and form are perpetually repeated, and sentiments driven home by reiterated if varied assertion, or by a string of illustrations.
Repetition extends even to the subject - matter : severally, or compared the two Parts / of Euphues / exhibit a considerable amount of paralellism. To this repetition is chiefly due the tedium the reader can hardly avoid feeling ."

*/: The Complete Works of John Lyly
Clarendon Press ,1967.I.kötet. 314.oldal :/

**/: U.o. Introductory Essay , 122. oldal. :/

Bond jól látja , hogy az ismétlés nem egyedül és elsősorban a művek formai jegyeihez tartozik, szerepe van - az általa felkeltett érzelmeken keresztül - a tartalomban , azaz a tartalom elfogadtatásában is.

Amikor tehát a poétikák látszólagos monotóniáját bíráljuk, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy nem az írói nehézkesség , hanem az írói tudatosság szülte jelenséggel van dolgunk.

Tudjuk, hogy az irodalom igazán a reneszánsz virágzása idején vált önálló művészetté , s egyben magán- való doléggá /Dingan Sich /, a középkorban inkább az alkalmazott tudományok legszerényebbikének számított , vagy alkalmi mulattatónak.

Létjogosultságát minden lehetséges eszközzel kellett bizonyitani. S ahogy a legkiválóbb hadvezér is tehetetlen névtelen katonák nélkül , s a leghatalmasabb király is sápadt báb szolgák nélkül , ugyanúgy a "legégibb" művészet is visszhangtalan , ha nem hirdetik az ismétlés földi együgyüségü plakátjai.

Nem is szólva arról, hogy főként az ismétlés képes megadni azt az élményt, amit Arisztotelész a ráismerés örömének nevez. A nyelvi konvenció szerepony nyilvánvaló : Az iró megismétli szavait, hogy azok igazságát bizonyitani tudja. Némi defenziv szándék is megnyilvánul az ismétlésben .Féludom a félreértéstől , a hamis interpretációtól; ezek a szerzői önvédelem inditékai.

A léloktan területén az emlékezésének felmérhetetlen szerepe van. Az ismétlés erősiti az emlékezetet , s igy részévé válik egy köznyelv, esetünkben az irodalmi köznyelv

kialakitásának. Egy bizonyos kor nagy stilusgyüjteményei-jelen esetben Smith antológiája - a köznyelvteremtő szándék bizonyitékai.

A reneszánsz poétikák szerzői ugyanannak az olvasóközönségnek irtak .Kivétel nélkül tudatában voltak annak, hogy iró és olvasó szerepe egyaránt újdonságnak számitott korukban, s ez az új művészet, azaz megújult művészet , éppen az irodalmi köznyelv megteremtésével vált a mindennapi élet szerves részévé.

Az olvasóvá-nevelés egyik legfontosabb eszköze az ismétlés volt, csak később , szuggeráló hatásának elvesztése után vált azzá a fölöslegos nyüggé , aminek a mai olvasó és kritikus látja.

Harmadik rész

Költő vagy szónok ? Egy reneszánszkori alapkérdés mai értelmezése

A második általános vonás a költő-szónok szerepének azonositása a poétikák többségében.

Erről a kérdésről O.B. Hardison Toward Freedom and Dignity c. tudománytörténeti könyvében , a végletesen idealista , de gondolatébresztő Költő és szónok c. fejezetben olvashatunk.

Hardison a dilemma gyökerét - helyesen - elmélet és gyakorlat, gnosis és praxis kibékithetetlenségében látja.

A humanista teóriák e két fogalmat össze tudják egyeztetni, a megvalósulás azonban mást mutat:

*" The tension between praxis and gnósis is a recurrent theme in humanist writing and the experience of the humanists themselves. Humanist theory sought an accomodation - ideally, a fusion. What the humanists learned from their experience was that the combination does not work. The demands of the practical world are different from those of art .This is an important fact because the tendency of industrial society has been constantly to widen the division between praxis and gnósis , while our official explanations of liberal education and the importance of the humanities in culture still echo the Renaissance commonplaces. Rather than talk about the problem in general terms , I will concentrate on two figures who typify Renaissance ideals : the orator who is entrusted with the ciceronian mission of ordering and directing society , and the poet who shares the Ciceronian mission according to Renaissance theory , but whose attampts to carry out this mission in real life led to dissatisfaction and even bitter disillusionment with the possibilities of social reform , and to the development of an aesthetic that was finally given self-conscious expression at the end of the eighteenth century. "

*/: O.B. Hardison : Toward Freedom Dignity
The Johns Hopkins University Press ,1972.
61-62.oldal.:/

A szerző látványos fogással a Kapitóliumon álló , poeta laureatussá koronázott , ünnepi szónoklatot tartó Petrarca alakjába sűríti a poéta-orátor univerzálissá nőtt kettősségét :

*" In deference to Petrarch , who is a poet delivering an oration in the Capitolin Palace , I will speak of it as a relationship between the orator and the poet in the typical roles assigned them by humanist rhatorical theory .That is to say , a relationship between the ideal leader who uses language to persuade, and the ideal artist who uses langtage to reveal what Petrarch , in his oration , calls , an inner force divinely infused in the poet's spirit. "

Logikusan felépitett magyarázatában először a retorika jelentőségéről beszél , különös tekintettel e művészet helyéről beszél a reneszánsz iskolarendszerben , s távlati célként a társadalom megváltoztatásában.

*** ... In the grand scheme of the reform, the orator occupied a central position ... the humanist looked to the orator to change society and made rhetoric , which is training for oratory . The central discipline of their educational system."

Ezután pátór e dualizmus részletes kifejtésére. Érvelésének kiemelendő pontjai:

1./ A költő nem egyszerüen szónok , hanem magasabbrendü szónok.

2./ A költészet éppen a szónoklattanban való gyarapodás egyik eszköze,tulajdonképpen a szónoknövendék példatára.

*/: O.B. Hardison : Toward Freedom Dignity
The Johns Hopkins University Press ,1972. 63.oldal.:/

**/: U.o.: 64.oldal.:/

3./ A költő és a szónok azonos politikai - társadalmi szerepet tölt be.
4./ A költészet és ékesszólás különbsége nem a funkcióban, hanem a szinvonalban keresendő.

Másszóval: A költészet a szónoklás emelkedettebb formája.
5./ Ilyen megegyezések mellett természetes, hogy a költő és a szónok teljesitményét azonos követelményrendszerben értékelték.
6./ A költészet és az ékesszólás egyaránt a hatalom forrása.
7./ A humanisták a költő és szónok ideális harmóniáját a szépség és hatalom egységében látták.
8./ A szónok szereplőként tárgyiasul /elevenedik meg/ a költemény cselekményében.

A szerző miután a fenti okfejtésben tökéletesen meggyőzte az olvasót arról, hogy az ékesszólás és a költészet valóban elszakithatatlan , a tézis-antitézis módszerét alkalmazva megcáfolja korábbi állitásait.

Költészet és szónoklat különbségét a céltudatos és nem céltudatos cselekvés közti különbségben látja.

*/" In terms of my present subject , its most important feature is its sharp distinction between purposive and nonpurposive activity - between praxis and gnosis - and its assigument of art to the latter category. Purposive activity is directed to something beyond itself - ân the social sphere , to these same public ideas of Duty ,Liberty, Justice etc... Conversely , nonpurposive activity is its ourn justification . It is inner- not onter - directed. You do not , for example , write a poem to persuade the reader to be virtnous or to stregthen / or to weaken / the state, but to express and communicate experience.And by the same token , reading a poet is not an exercise in moral reamament or a political indoctrination session , but an enlargement and enrichment of the inner life of the reader ...

*/: O.B.Hardison: Toward Freedom Dignity
The Johns Hopkins University Press,1972. 80-81-82.oldal:/

The orator and the poet are not cousins - they are not even the same race. The orator is purposive , and the best of eloquence is action .The role of the poet is not to fashion a higher eloquence , a more persuasive stimulus to action , but to create a medium in language that permits his own inwardness to touch and perhaps illumine the inwardness of others. In contrast to Sidney 's claim that the purpose of art is "not gnosis but praxis" there is Schiller's assertion in his Letters on the Aesthetic Education of Man.
If, after / aesthetic / enjoyment ... we find ourselves impelled to a particular mode of feeling or action , and unfit for other modes , this serves as infallible proof that we have not experienced any pure aesthetic effect. "

Hardison a renaissance közfelfogás legfőbb hibájának a társadalmi elkötelezettséget , a túlzott céltudatosságot tartja. A költő szerepét egyedül abban látja , hogy "benső énje találkozzék mások benső énjével , a azokat /őket/ talán meg is világositsa. "

A Sidneyt Schillerrel szembeállitó szerző tagadja , hogy a költészetnek bármi köze lenne a társadalmi fejlődéshez.Maró gúnnyal ir a reneszánsz eszményről , megvalósitóit a didaktikához.tapadó , száraz akarnokoknak látja ,akiknak nincs más gondjuk , mint letudni napi szónoklat adagjukat:

"... Humanism began with the ideal of an order in which beauty is justained by power and power fulfilled by beauty .The ideal retained its fascination throughout the Renaissance. Men spoke and behaved and organized their curricula as though

*/: O.B.Hardison : Toward Freedom Dignity
The Johns Hopkins University Press,1972.
82.oldal:/

the ideal were valid or could de if only enough grammar schools founded and enough art works " ndurishing and inbreeding the seeds of virtue and public civility " were written. "

Abból, amit a jelenkor költőinek szerepéről ir, kitünik, hogy a tizenkilencedik századi ,Schillertől származó elveket a tizenhatodik és huszadik századra vonatkozóan egyaránt örökérvényünek tartja . A reneszánsz ideák tarthatatlansága emlékezetes lecke - irja , érthetetlen ingerültséggel utasitva el a művészet társadalmi funkcióját :

"" In view of programs for social reform that seem endemic to our own age - and of the reiterated demands that the modern artist and humanist place their talants the failure of the Renaissance ideal provides a lesson well worth remembering . When we are told , as we are being told today , that the highest value of art is what is called its " redeeming social function " , we will do well to ponder the adage that so intrigued Erasmus : Dulce bellumi nexpertis ... war is sweet to the undrafted. "

Való igaz, hogy a csak haszonelvre épülő , utilitárius költészet éppen tömény egyszerüsége miatt nemcsak hatástalan, vagy hatását gyorsan vesztő, hanem visszataszitó is, de az üres esztétizálás sem hozhat létre maradandó értéket, éppen a szociális tartalom hiányában.

E problémakör végleges, megnyugtató lezárása nem egyedül az esztétika , hanem esztétika és irodalomszociológia együttes feladata lesz.

*/: O.B. Hardison : Toward Freedom Dignity
The Johns Hopkins University Press,1972. 82-83.oldal :/

Negyedik rész

A tizenhatodik századi poétikák és egyéb prózai alkotások megegyező tartalmi és formai jegyei

A harmadik , semmiképpen nem mellőzhető rész-probléma az esztétikai irások és önálló prózai alkotások stilusának és tartalmának hasonlósága. Az összehasonlitás prózai anyagául a legismertebb angol ős-regényt , John Lyly Euphues : The Anatomy of Wyt-jét , és kisebb mértékben ugyancsak Lyly Entertaintments cimen összegyüjtütt irásait használzam fel. Nem véletlen ,hogy William G.crane: Wit and Rhetoric in the Renaissance / alcime: The Formal Basis of Elizabethan Prose Style / c. könyvében együtt elemzi az Euphuest több tizenhatodik századi poétikával. Mindkettőnek közös alapja / önálló prózai müveknek és értekezéseknek / a wit ami a szükebb , régebbi értelmezésben szellemességet , a tágabb, helyes értelmezés szerint a cselekmény , vagy a gondolatmenet fejlesztésének sajátos , belső mondatritmuson alapuló technikáját jelenti. A wit-et körülirva legpontosabban "mental skill"-nek, szellemi ügyességnek nevezhetnénk.
Az értekezések és prózai müvek stilusának hasonlóságára a legegyszerübb és legkézenfekvőbb magyarázatnt a közös müveltségélmény, az azonos képzettség .Lyly például müvének cimében is a reneszánsz költészettanok előbbiekben értelmezett kulcsszavát használja:

*" The title itself of John Lyly 's Euphues : The Anatomy of Wyt came from the Renaissance treatises dealing with the theory of imitation. The links connecting Euphues , its particular style , and the Renaissance

*/: William.G.crane: Wit and Rhetoric ... /Peter Smith,1964./ 3-4.oldal.:/

discussions of imitation are easily established ... Although the compilers of rhetorical treatises in the Renaissance took their precepts from earlier works, they threw overwhelming emphasis on style .Most of the rhetorical theory of both the Middle Ages and the Renaissance was derived from the treatises of Cicero and Quintilian ... In the latter period rhetoric itself was reduced mainly to tabulation of the means of amplifying and of adorning a composition .Among the devices for ornamentation and amplification presented in the school manuals were both those peculiar to Sir Philip Sidney's Arcadia and those characteristic of Lyly's Euphues .Generally no clear-Art distinction was made between the devices which furnished ornament and those which aided development. "

Számunkra az idézet utolsó mondata különösen fontos : a poétikák gondolatmenetét és az ős-regények cselekményét a túlzott dizsités egyaránt gátolta , mivel a szerzők nem tudtak különbséget tenni diszitő és előrevivő , a kifejletet támogató eszközök között.

Éppen ez a mindenáron nyelvi pompára törekvő szándék teszi nehezen élvezhetővé az Euphuest és a poétikák nagyobbik részének stilusát.

R.Warwick Bond ,az Euphues sajtó alá rendezője szerint Lyly volt az, aki viszonylagos arányérzékkel kezelte az ornamentáció elemeit :

"" He grasped the fact , that in prose , no less than in poetry , the reader demands to be lured onward b y a succession of half- impercetible shocks of pleasure in the beauty and vigour of diction , or in the ingennity of phrasing , in "/: The Complete Works of John Lyly , I.kötet .

Szerkesztette R.Warwick Bond ,Oxford , 1967. :/

sentence after sentence - pleasure separable from that caused by a perception of the nice adaptation of word to thought , pleasure quite other than that derivable from the acquisition of fresh knowledge. Yet for all his tendency to adornment , he did certainly more for the cause of clearness than any predecessor or contemporary. "

Valóban, míg az olvasót a poétikákban gyakran zavarja és fárasztja a toposzok nagy száma, addig Lyly úgy vegyíti az antik utalásokat önálló szöveggel, illetve olyan műgonddal csiszolja áttetszően érthetővé az alaphasonlatot , ahogyan a költészettanok íróinak , Sidneyt kivéve soha nem sikerült. Az idézetek funkciója ellenben teljesen azonos , mindkét műnemben a morális tartalom megerősítését szolgálja.

Az Euphues egyik legjellemzőbb erkölcsprédikáló részletében a "tiszta" Athénből a "züllött" Nápolyba került ifjút óvja a szerző az Aschamtól Whetstonig minden költészetelméleti író által használt példázat szavaival , de az övéknél jobban szerkesztett kontextusban:

"" Alas Euphues by how much the more I lone the highe climbinge of the capacitie , by so muche the more I feare thy fall . The fine christall is sooner crazed than the harde warble, the greenest Beeche burneth faster than the dryest Oke, the fairest rilke is soonest soyled , and the sweetest vine fourneth to the sharpest vineger , the pestilence doth

*/: Lyly: Euphues , Oxford ,1967. 189.oldal :/

most ryfest the clearest complection , and the Caterpiller cleaneth unto the ripest fruite , the most delicate wyt is allured with small enticement unto vice , and moste subjecte to yelde unto vanitie , if therefore thou doe but harken to the Syrens , thou wilte bee enamoured , if thou haunte their houses and places thou shalf be enchaunted. "

Egy másik , az ókori emblémák felhasználásához hasonlóan szembetünő egyezés az arisztokratizmusból és az ismeretlenből való félelemből táplálkozó tekintélytisztelet. Ahogyan a költészet státusát Maecenastól Dávid királyig terjedő névsorral igyekeztek megerősiteni. Ugyanúgy az Euphuesben is minden személyes indítékú cselekvésnek, sőt érzelemnek hatalmas külső apparátus ad nyomatékot. Euphues például az ókorból ismeretes hires barátságokra hivatkozva ajánlja fel a baráti kapcsolatot Philantusnak , érzéseinek ilyen külső eszközökkel adva rangot :

"" Waying with my selfe the force of friendship by the effects , I studied ever since my first comming to Naples to enter league with such a one , as wight direct my steps being a stwanger , and resemble my manners being a scholler, the which two qualities as I finde in you able to satisfie my desire , so I hppe I shall finde a hearte in you willing to accomplish my request .Which if I may obtein , assure your selfe yt Damon to Pythias, Pylades to his Orestes, Titus to his Gysippus ,Theseus to his Pyrothus ,Scipio to his Laelius , was never foud more faithfull then Euphues to his Philantus. "

*/: Lyly : Euphues ,Oxford ,1967. 198.oldal.:/

A párhuzamok azonban nem csupán az erények megerősitésére, hanem az erkölcsi vétek súlyának enyhitésére is szolgálnak. Lucilla , egy bájos , de hütlen nápolyi hölgy elhagyja a derék Philantust a kóbor vendég, Euphues kedvéért , s saját állhatatlanságát idegenektől elcsábitott, híres és nagy méltóságú asszonyok példájával akarja enyhiteni :

"" But alas Euphues what truth can there be found in a trauayler ? what stay in a stranger ? whose words and bodies both watch but for a winde , whose feete are euer fleeting , whose fayth plighted on the seare , is tourned to perinrie when they hoiste saile. Who more perinred to Dido then Aeneas ? and he a stranger : both these Queenes , both they Caytiffes .Who more false to Ariadne then Theseus ? Yet he a sayler .Who more tickle to Medea then Iason ? Yet he a starter : both these daughters to Great Princes , both they unfaythfull of promises .Is it then lykely that Euphues will be faithfull to Lucilla beeing in Naples but a soiourner. "

Nem kevésbé jellemző hasonlóság a költészetelméleti irások és az egyéb prózai müvek stilusának kétarcúsága , a finomkodással vegyes durvaság .Ez leginkább a Harvey-Nash levelezést , de a többi müvet is uralja. A megtévedt Lucilla tiszteletremélto atyját a 229.oldalon még " grane old gentlemennek " - titulálja Lyly , a következő oldalon viszont már vén rókának nevezi -.

*"" Lucilla perceininge the drifte of the olde Foxe his Father ."

*/: Lyly : Euphues , Oxford, 1967. 222.oldal.:/

**/: U.o. : 230.oldal.:/

Hasonló nyerssességgel szól Euphues Lucillához , amikor a lány őt is elhagyja , egy harmadik férfi kedvéért :

*" If Curio bee the person , I would neither wishe . Thee a greater plague , nor him a deadlyer poyson ... you bring in the example of a beast to confirme your folly, you shewe therein your beastly disposition , which is readie to follow such beastlinesse. "

Az Asham Iskolamesteréből jól ismert olaszellenesség is hangot kap az Euphuesben , talán éppen az önálló angol kultúra kialakulását féltették Lyly és kortársai az olasz befolyástól :

**" A foolishe Euphues , why diddest thou leaue Athens , /England/ the nurse of wisdome , to inhabite Naples the nourisher of wantonnesse ? Had it not bene better for thee to have eaten salt with the Philosophers in Greece, then sugar with the courtiers of Italy ? "

Euphues Lucilla csalfasága miatt búcsút mond a világ hiúságainak , s a tanulásban keres menedéket.

Természetesen először az elméleti írásokban is nagy becsben tartott tudományt , a filozófiát akarja tanulmányozni:
" Philosophie, Phisicke , Dininitie , shal be my studie."

Az utolsó említésre méltó azonosság a közös társadalmi háttér következménye. Nevezetesen a királynő személyének dicső-

*/: Lyly : Euphues , Oxford, 1967. 240. oldal. :/

**/: U.o. : 241. oldal. :/

ítéséről van szó. Tudjuk, hogy Puttenham , a legudvaroncabb lelkü poétika-szerző tirádákat szentel a királynő költői tehetségének ecsetelésére. Azon sem lepődhetünk meg, hogy a jelentékeny prózai müveket alkotó Lyly számos " entertainment" -et , alkalmi mulattatásra rendelt müvet irt. / Kétszáz évvel később , még életex utolsó napjaiban is ezt teszi nálunk ,Magyarországon Csokonai , a különbség csak annyi , hogy nem mulattató , hanem sirató versen dolgozik. /

Általában egy-egy,a királynőt vendéglátó család hivta meg , hogy a magas vendég szórakoztatásáról gondoskodjék.

S mivel Erzsébettől , minden abszolút hatalmak legszilárdabbjának úrnőjétől függött közönséges és müvész alattvalók léte és munkája , természetes , hogy másokat és önmagát túllicitálva igyekszik teljesiteni a feladatot, éppen önálló müveinek elfogadtatása érdekében.

Az alkalmi pásztorjátékok szövegében , részben az eredetiség követelményének hiánya miatt sok az idézet , sőt ön-idézet , ahogy a kritikus kiadás marginális jegyzetéből láthatjuk. A szerző nem ir tehát teljesen új müvet , hanem a korábbiakból merit, ezzel is éreztetve , hogy müvészi szempontból közönséges ujjgyakorlatnak tekinti entertainmentjét :

*" This way commeth the Queene of this Islande , the wonder of the world , and natures glory , leading affections in fetters ,Virginities slanes embracing mildnes with Justice , Maiesties twinus .
In whom nature hath imprinted beauty , not art paynted it;

*/: Lyly : Euphues , Oxford, 1967. 475. oldal:/

*/: The Complete Works of John Lyly ,Entertainment at Bisham . 475. oldal.:/

in whome wit hath bred learning , but not without labour; labour brought forth wisedome , but not without wonder. By her it is that all our Carthes that thou seest , are laden with Corne, when in other countries they are filled with Harveys: that our horses are ledde with a whipp , theirs with bloode : our cattel feede on pastures , they feede on pastures like cattel : One hande she stretcheth to Fraunce , to weaken rebels ; the other to Flaunders, to stregthen Religion ; her heart to both Countries , her vertuer to all. This is shee at whom Ennie hath shott all her arrowes and now for anger broke her bow , on whom God hath laide all his blessinges , and we ioy dappe our hands , heedlesse treason goeth bedlesse ; and close trechery restlesse ; Daunger looketh pale to beholde her Maiesty ; and tyranny blusheth to heare of her mercy ... To her wee wish as many yeares , as our fieldes have eares of Corne , both infinite : and her enemies , as many troubles , as the Wood hath leaues... "

Lylynek a királynő halálára irott epicédiuma arról tanúskodik , hogy a század angol művészei valóban arany-korban épzték magukat olyan korban , amely a művészetek fejlődésének tág teret biztositott. Kétségtelen , hogy ehhez a politikai-gazdasági alapot I.Erzsébet teremtette meg. Az Epicédium stilusa szintén rokon a költészettanokéval , a fokozás , a mondatrész-párhuzamok és a nagyszámú allegória révén :

*" Greater than Alexander she was , for the world which he subdned by force , she conquered by love; her beautie was so great , that it rather was ennied them equalled ; */: The Complete Works of John Lyly ,A Funeral Oration , 511,513. oldal.:/

beloned than praysed , admired than described. Her power so great that whole kingdomes were affrighted at her name , and many rich countries made happy by her protection; her learning so admirable that as from east and west many nations resorted to Rome...
Since her departure , Justice scale is distempered , prudence mirrour is dimmed , strength's pillers are shaken , Temperance vessel is emptied , the Oline /that peace bare / is deaneles , the eyle of mercy is wasted , liberalities hands are closed ; the head of manificence droopeth , pittie hath hir smiles changed, the lawes are silent , and pardon tangueles. Alas what should I say ? if Petrarch knew not in what Sphere of Planets to lodge his Laura , how should I guess in what order of Angels I should plat our Elizabeth ? ...
If for Pelopides the warriow , the Greekes were so passionate , what should wee bedin the losse or of Elizabeth , our Princesse , whose perfections are entomted in her enemies teares : whose losse hath made the mightie weake , the prudent diffodent , the rich suspitions , the poore amared ...
Pelopidas vertues were onely the objects of Greece, Elizabeth is the wonders of the world... "

A különbség csupán annyi , hogy míg a poétikák , az Euphues és egyéb rövid prózai írások szövegén valósággal eluralkodik az alliteráció, s a szójátékok általában , / wretced wench , to prayse the profitablenesse of premeditation etc. / itt valószínűleg a komoly tartalomhoz nem érzi állőnek a megszokott stilueszközöket az iró.

Túl a felsorolt és illusztrált tartalmi-formai hasonlóságokon , általánosan az ókori , a korai elméleti írásokat és önálló műveket ,hogy e műnemek mindegyike inhomogén jellegű, tehát a teoretikus írásokban is vannak szépirodalmi , s a szépirodalomban is akad nagyszámú elméleti fejtegetés .A másik közös alap az esztétika-etika együttességéből adódó erkölcsi tanító szándék , amely megakadályozza , hogy a poétikákat tisztán szépirodalmi műveknek tekintsük .Ennek inkább az ellenkezője az igaz : a moralizáló szándék annyira előtérbe kerül / az Euphues , egyes részleteiben Aschamnál etc. /,hogy a költészetelmélet illetve az irodalmi alkotás csak ürügynek látszik az erkölcsi tanítás erejéhez képest.

Ötödik rész

Sir Philip Sidney , a kritikus költő

Amit az előzőekben a műfajcsoportok közötti átfedésekről írtam , természetesen nem egyedül irodalomelmélet és próza , hanem irodalomelmélet és költészet viszonyára is érvényes. A legalkalmasabb példát erre az angol reneszánsz vezéregyéniségének , Sir Philip Sidneynek párhuzamba kínálkozó elméleti munkája és szonettciklusa szolgáltatja, a "Defence of Poetry " és az " Astrophel and Stella ".

Sidney " Astrophel and Stella"-jában , a Tudor-kori szonettfüzérek mintája ebből a szempontból mindmáig feltáratlan maradt.

Az elemzők főként a Sidney-Astrophel-Penelope-Stella, a valóságos / már amennyire valóságos / szerelem és annak költői mása köré összpontositptták vizsgálati szempontjaikat. Igazi " much ado"-t kavartak néhány semmitmondó életrajzi adatból .Sidney - ahogy ezt a kézikönyvek is megirják - mindössze néhányszor és véletlenül találkozott Penelope Devereux-vel ,Robert Rich későbbi feleségével . Lehetséges, hogy maga Sidney igyekezett elhitetni az olvasókkal , hogy közte és Penelope között valóságos kapcsolat volt, bizonyára ezért is forgott közkézen a szonetteknek két változata , a másodikban , a barátaiknak szánt verzióban nyiltan emlitve Penelope férjének, Baron Richnek a nevét :

"Sidney took considerable pains to indicate that the Astrophel and Stella poems were based upon personal experience "- irja W.A. Ringler , a "The Poems of Sir Philip Sidney " c. kötet egyik szerkesztője.

Mások - igy Charles Lamb is - "egy igaz szerelem lenyomatát " látták e ciklusban. Az igazsághoz L.S. Lewis áll legközelebb , aki a versfüzért olyan formának nevezi , amely a "prolongált lirai meditáció" kedvéért jött létre . A meditáció egyben elvezet az Astrophel ... titkának megfejtéséhez.
Valóban : a szonettek Sidney-je elsősorban gondolkodó, a végsőkig tudatos lény , aki meg akar felelni kora

művészi-emberi elvárásainak ; ha kell , kiválóan alakitja az udvari költő , az Il Corteggiano -n nevelkedett lovag szerelmi epedését , s közben - mintegy mellékesen - megteremti az angol petrarkizmust.

F.T. Prince : The Sonnet from Wyatt to Shakespeare c. tanulmánya Sidney művészetének éppen ezeket a jegyeit emeli ki :

*" There is an efficiency in his language and syntax which reveals active intelligence and an anusual sense of reality , qualities which remind us that Sidney was more than a poet : the men of affairs , and of the greatest affairs, the aristocrat who cultivated his mind for action,... Sidney's adherence to the strict sonnet-form goes together with his acute awarness of himself, his needs and his enviroment ; he has a greater sense of reality than any other Elizabethan sonneteer except Shakespeare ... Throughout Astrophel and Stella we feel the pressure , direct or indirect of complex actual circumstances , of a day-to-day life in which the poet and his love are enmeshed. If there is a touch of play-acting about the young courtier going through the motions of the tournament , it is an added grace , rather than a false note. The court was like this , and no one should underestimate the importance of its apparent tri-

*/: Elizabethan Poetry , F.T. Prince : The Sonnet from Wyatt to Shakespeare ,Stratford-upon-Avon Studies ,1960. 19-20.oldal :/

vialities. There is the core of fact , and within that the core of truth ... And at the heart of his poem , as of his life, Sidney puts a secret passion which gives it the indispensable further dimension. "

E pontos , értő elemzésnek egyhelyütt ellent kell mondanunk : Sidney versciklusa valóban túlnő önmagán , s a távolabbi dimenziókat kínál , de a dimenziók lényegét nem a "titkos szerelem "-ben kell keresnünk. E tényezőt számos kritikus megközelítette , de megfogalmazásáig egyik sem jutott el . A "Defence of Poetry" és az "Astrophel and Stella " közös vizsgálata ez a többször érintett , de soha ki nem fejtett téma.

Még a Sidney-szakértő John Buxton is csak odáig jutott el , hogy kijelenti *"She /Penelope Devereux/ is an excuse for writing sonnets rather than the object of the poet s devotion ."

"Elizabethan Taste " c. könyvében egész fejezetet szentel az "Astrophel and Stellá"-nak , itt a szonettek lényegét abban látja , hogy Sidney egyszerűen modellt keresett , s így eshetett , véletlenül ,Penelope Devereux-re a választása.

Buxton és Jean Robertson , a Sir Philip Sidney and his Poetry c. tanulmány szerzői már-már megközelítik az igazságot , amikor az Astrophel ... és Dgfence egybevágó részeit idézik, amelyekben Sidney a kortársi szerelem-attitüd hamis felszínességét kárhoztatja. Mindketten szó-

*/: J.Buxton : Sir Philip Sidney ,1968.
106.oldal:/

szerint ugyanazt a részt idézik :

*" Sidney is far more subtle than at first appears . The ~~Sidney~~ primary purpose of a sonnet was "to get favour " . Sidney is of course only half-serious when he criticizes lyrics for failing in this respect : But truly many of such writings as come under the banner of unresistable love, if I were a Mistress, would never persuade mee they were in love ."

Buxton téved abban, hogy Sidney csak "félig komolyan" bírálja a hazug szerelmi ömlengést , ha ez igaz lenne, nem ültetné át később a Defence idézett szavait versbe.

Ugyanezt az idézetet olvashatjuk D.G. Rees tanulmányában , ugyancsak konklúzió nélkül :

**" Astrophel and Stella , despite Sidney's Italienate practice , does still contain those assertions of independence and personal sincerity which reveal his uneasiness in accepting the established modes , and the passage in the Apology in which he laments the absence of conviction in contemporary love-poetry and declares that if he were a mistress none of it would persuade him , confirm his impression . "

Az Astrophel és Stella vonatkozó részét összem említi. Ha el is fogadjuk Buxton modell-elméletét , azt hogy Stella csupán az " elengedhetetlen múzsa ",

*/: J.Buxton : Elizabethan Taste ,1964. :/

**/: Elizabethan Poetry ,1960.
D.G.Rees,Italian and Italienate Poetry ,65-66.oldal :/

az ürügy, e végkövetkeztetés akkor is kiegészitésre szorul. E végsőkig késleltetett expozició után rövid megoldás következik.

Már az életművel kapcsolatos adatok is adnak némi támpontot . Sidney a Defence-et 1581-ben , az Astrophel és Stellát 1582-ben irta.

Elegendő párhuzamosan olvasni a két művet , s az egyezések máris feltünnek .

Elsőként a már többször /szinte minden Sidney tanulmány irója által / idézett első szonett nyújt támpontot, amelyben a szerző a költői invenció kérdéséről és az utánzás módszeréről beszél :

* " If I were a mistress , would never persuade me they were in love : So coldly they apply fiery speeches as mend that had read lover's writings , and so caught up certain swelling phrases. "

Sidney nem terhelte stilusát dagályos kifejezésekkel , de bevezető szerelmi szonett helyett megirta a szerelmi költészet módszertanát :

** LOVING in truth , and fainе in verse my love to show ,
That the deare She might take some pleasure of my paine:
Pleasure might cause her reade , reading might make her know,

*/:Sir Philip Sidney: A Defence of Poetry ,Oxford,1971.
Edited by J.A. van Dorsten ,69-70.oldal :/

**/:The Poems of Sir Philip Sidney ,Oxford ,1962.165.oldal :/

Knowledge might pitie winnie, and pitie grace obtaine ,
I sought fit words to paint the blackest face of woe,
Studying inventions fine , her wits to entertaine:
Oft turning others' leaves , to see if thence would flow
Some fresh and fruitful showers upon my sunne-burn' d braine.
But words came halting forth , wanting Invention's stay,
Invention ,Nature's child , fled step-dame Studie's blowes,
And others'feete still seem'd but strangers in my way.
Thus great with child to speake , and helpless in my throwes,
Biting my trewand pen , beating my selfe for spite ,
"Foole", said ,my Muse to me,"looke in thy heart and write."

Ugyanez a kérdés foglalkoztatja a harmadik szonett-
ben is :

*" And strange things cost too deare for my poore sprites,
How then? even thus :in Stella's face reed,
What Love and Beautie be , then all my deed
But Copying is, what in her Nature writes.
Several other references could be quoted line by line
after Pollard , but my intention is not to compare the
two works , using the means of micro-philology. I just
try to illustrate that the sonnet - cycle and the poor
Penelope -Stella was only an excuse for Sidney to write
his post-Defence .Stella's name occurs in the poems .
always in the closing lines and rather unorganically."

*/: The Poems of Sir Philip Sidney ,Oxford, 1962. :/

Érdemes megjegyeznünk , hogy a szonettekben Stella neve többnyire a zárósorokban jelenik meg, általában esetleges függelékként. / 3., 5., 6.,10 stb. / Természetesen vannak a ciklusban olyan szonettek ,amelyek Stella nevével kezdődnek , ebben az esetben azonban ez a vers legkevésbé lényeges, hízelgő közhelyekkel teli szakasza:

*"When Nature made her chiefe worke ,Stella's eyes ,
In colour blacke , why wrapt she beames so bright ?"

**"Queen Vertue's court , which some call Stella's face"

***"Cupid , because thou shin'st in Stella's eyes "

A 15. számú szonett olvasásakor már nyilvánvaló: Sidney részben post-Defence-nek szánhatta szonettciklusát. A szonettben ugyanazt írja a költői dikcióról, mint a Defence harmadik részében.

---

*/: The Poems of Sir Philip Sidney ,Oxford ,1962.
7-es szonett , 168.oldal :/

**/: U.O.: 9-es szonett , 169.oldal :/

***/: U.o.: 12-es szonett , 170.oldal :/

"You that do search for everie purling spring ,
Which from the ribs of old Parnassus flowes,
And everie floure , not sweet perhaps , which growes
Neare therabout , into ypur Poesie wring ;
You that do Dictionarie's methode bring
Into your rhymes , running in ratling rowes:
You that poore Petrarch's long deceased woes ,
With new - borne sighes and denisend wit do sing ;
You take wrong waies , those far - fet helpes be such,
As do bewray a want of inward tuch :
And sure at length stolne goods do come to light."

/: The Poems of Sir Philip Sidney ,1962. 172.oldal :/

" So is that honey flouing Matrone Eloquence , apparrelled, or rather disguised , in a Courtisanlike painted affectation. One time with so farre fet words , that many seen monsters, but must seeme strangers to anie poore Englishman an other time with coursing of a letter /Alliteration /, as if they were bound to follow the method of a Dictionary : an other time with figures and flowers , extreamlie winter-starved . "

/: Sir Philip Sidney : Defence of Poetry ,1971. 70. oldal :/

Végső bizonyitékot is ugyanez a szonett , illetve a Defence előbb idézett részének folytatása szolgáltat , amelyben Sidney Lyly Euphuesének erőltetett egzotikumát , agyondiszitettségét kárhoztatja:

*" So is that honny-flowing Matron Eloquence , apparelled, or rather disguised in a Curtizan-like painted affectation ... I would this fault were only peculier to Versetiers , and had not as large possession among Prose-printers... For nowe they cast Sugar and Spice upon every dish that is sreved to the table. Like those Indians, not content , to weare eare-rings at the fittest fit and naturall place of the eares , but they will trust Jewels through their ... nose and lippes , because they will besure to be fine ... Now for similitudes , in certaine printed discourses, I thinke all Herbarists , all Stories of Beasts, Foules, and Fishes , are rifled up , that they come in multitudes, to waite upon any of our conceitd ; which certainly is as absurd as surtot to the eares as possible ... *

*/: Sir Philip Sidney , A Defence of Poetry , Oxford University Press,1971. 71.oldal :/

Ugyanez a tizenötödik szonettben :

"... with strange Similes enrich each line
Of herbs , or beasts , which Ind or Afric hold. "

/: The Poems of Sir Philip Sidney ,Oxford ,1962. 15. szonett :/

Joggal kérdezhetjük : hogyan kerül egy szerelmi szonett-ciklusba egy kortárs prózai műbirálata ? A tudatosság ilyen mértékét tapasztalva bátran kimondhatjuk, túl az esetleges érzelmi epizódon , a jellegzetes reneszánsz múzsateremtő attitűdön , az Astrophel és Stellát a Defence esztétikai elveinek továbbvivőjeként , a prózában írottak verses megerősítőjeként kell olvasnunk.

Sidney hitt a költészet varázserejében , ezért bizhatott abban, hogy szonettjeinek édessége könnyebben elfogadtatja - a reneszánsz példázat szavaival élve - a tanítás keserű piruláját.

Hatodik rész

Az európai reneszánsz költészet- esztétikájából

Az angol reneszánsz poétikáinak elemzése , s a legfontosabb, általános jellemzők összefoglalása után , három más európai nyelven írott költészetelméleti munka rövid ismertetése következik mindenkori utalással az angol poétikákhoz való viszonyukra , hasonló és eltérő vonásaikra. Bár a humanizmus és reneszánsz nagy amerikai szakértője , Paul Oskar Kristeller szerint e kor irodalmi dokumentumainak közös filozófiai alapja nincs, hanem inkább a műveltséganyag és képzés szempontjából vannak közös vonásaik. A nevelési , képzési szándék hasonlósága elegendő alapot szolgáltat a közös vizsgálathoz.

Kristeller nem speciálisan egy nyelv és irodalom területére korlátozza megáplapitásait, ezért elöljáróban érdemes The Classics and the Renaissance Thought c. könyvéből a The Humanist Movement c. tanulmány egy részét felidézni :

*" Thus Renaissance humanism was not as such a philosophical tendency or system but rather a cultural and educational progress which emphasized and developed an important but limited area of studies.
This had for its center a group of subjects that was concerned essentially neither with the classics nor with philosophy , but might be roghly described as literature ... The central importance of literary preoccupations in Renaissance humanism might be illustrated by the professional status of the humanists , most of whom were active either as teachers of the humanities in secondary schools or universities , or as secretaries to princes ... I have been unable to discover in the humanist literature any common philosophical doctrine , except a belief in the value of man and the humanities and the revival of ancient learning."

*/: Paul Oskar Kristeller : The Classics and the Renaissance Thought
Harward University Press,1955.22.oldal :/

A három kiválasztott európai poétika közül Joachim Du Bellay 1549-ben kiadott Défense et illustration de la langue francaise - je a legkorábbi .

Megjelenése korszakalkotó jelentőségü a francia irodalom történetében.

Du Bellay volt az első , aki az új francia költői iskola , a Pléiade , s vezetője ,Jean Rousard védelmére kelt , időrendben csaknem 20 évvel megelőzve az ő Abbregé de L'Art Poetique Francois-át /1565./

Robert Griffin 1969-ben irott Coronation of the Poet / Joachim Du Bellay's Debt ti the Trivium / c. munkájában Du Bellay irásának legfőbb érdemét abban látja , hogy harmonikus egyensúlyt teremt egyéni invenció és a korábbi müveltségelemek / különösen a retorika / összeegyeztetésében.

Du Bellay , kortársaihoz hasonlóan a Trivium /grammatika, retorika és dialektika / elkötelezettje, de a szabdjára engedett költői képzelettel szembeni gyanakvás hiányzik belőle :

"" ... The European Renaissance was suspicious of ungüided imapination p that mistress of error and invention had a drastically different connotation than it has today. And even greater error is the casual dismissal of Rhetoric , since rhetoric along with logic , was the handmaiden , if not the prerequisite , of poetic compositin and understanding .

*/: Robert Griffin : Coronation of the Poet,Joachim Du Bellay's Debt to the Trivium ,University of California Press ,Berkeley and Los Angeles,1969. 1-2. oldal :/

In fact , throughout the 16 th century poetry was inseparably joined to grammar , rhetoric and moral philosophy.
In recent years ,Renaissance scholars have become increasingly aware of the importance of traditional rhetoric in Renaissance education , in influencing thought process and composition and in shaping the poetry of that period .
Joachim Du Bellay was a poet and would-be revolutionary, occupies a significant and not fully explored positinn in the debate between the spontaneous overflow of powerful feeling and emotion methodically recollected in tranquility ... "

Griffin tanulmányának másik fontos információja: véleménye szerint Du Bellay az , aki öntudatlanul felfedezi az eredetiséget a költői újjáteremtés formájában .

*" ... Hunting scholars continue to uncover throughout Du Bellay 's poetic recreation the Renaissance equivalent to the modern concept of originality ... As his awareness sharpened and matured , so did the poetic diction , imagery , interpretive power and overall direction of his verse. "

*/: Robert Griffin : Coronation of the Poet, Joachim Du Bellay ' s Debt to the Trivium ,University of California Press,Berkeley and Los Angeles ,1969. 167. oldal :/

A szerző szerint tehát a Trivium nem csupán elméleti írások alkotására ~~xxtt~~ készitette fel Du Bellay-t, hanem költészetét is megerősitette.

E gondolatát a következőkben foglalja össze :

*" ... The Trivium guided this awareness , just as it taught Renaissance students throught Europe to think , writ and speak.
2./ The combined arts of grammar dialectic and rhetoric introduced the student to the full range of verbal expression , including the poetic and to suggest that studies of Du Bellay are incomplete insofar as they discount his awareness of and adherence of these arts... The discipline of grammar studied the medium of communication from simple word to names and qualities .
... Dialectic explored the methods of communication with the reader or listener , involing connection , subordination and choise or distinction of ideas.
... rhetoric treated the means of persuasive communication ranging from logos to ethos , to pathos ; collectively, they contributed to the creation and ubderstanding of artistic structure , material and proportion . "

*/: Robert Griffin : Coronation of the Poet ,Joachim Du Bellay's Debt to the Trivium , University of California Press, Berkeley and Los Angeles ,1969. 168l.oldal :/

Az utóbbi megállapitás mondatai O.B. Hardison már idézett szavait juttatják eszünkbe , aki arról ir, hogy a költészet azért támaszkodott nagymértékben a retorikára, mert didaktikus poézis és szónoklattan közös funkciója a rábeszélés. A különbség csak annyi , hogy Hardison a reneszánsz költészetelmélet hibájának, Griffin pedig erényének fogja fel a Trivium beépitését az irott szó művészetébe.

Végkövetkeztetésében is ennek a beolvadásnak , sz az ebből következő múlttal és jelennel való szimultán együttélésnek jelentőségét emeli ki Du Bellay munkásságában ; s bátran hozzátehetjük az angol költőesztéták legjobbjainak , elsősorban a Du Bellayre számos vonatkozásban emlékeztető Sir Philip Sidney esetében is :

*" ... In its 16 th century understanding invention entails an increasingly known communication between the poet's present and his cultural past . As he proceeded from theory into practice , he was a community of poetic presences , living and dead ... So at tha hands of the good Renaissance poet , when he is good , rhetoric becomes poeticized logic , logic revised by the creative and critical imagination recalling original ideas ... So finally, for the Renaissance poet , poetry is related to logic and rhetoric as these two are related to reality."

*/: Robert Griffin : Coronation of the Poet ,
Joachim Du Bellay's Debt to the Trivium ,
University of California Press,
Berkeley and Los Angeles ,1969.
169. oldal :/

John Cruishank a French Literature and its Background, The 16th Century c. kötet szerzője is arra a Du Bellay-re hivja fel a figyelmet , aki az "átvétel", "átformálás " , és nem egyszerüen az "utánzás " mestere:

*"... in the same year as he published the Deffence , Du Bellay brought out his sonnet sequence L'Olive , clearly modelled on Petrarch 's Canzoniere... The Deffence is a manifesto calling upon poets to enrich and renew the French language by an inspired imitation of Greek , Latin and Italian models. I think adaptation is the fit expression , imitation is confuring . "

*/: John Cruishank : French Literature and its Background, The 16th Century Oxford University Press,1968. :/

E hosszas bevezetés után , amely nem is annyira Du Bellay Defence-éhez , hanem általában a reneszánsz költészetelmélethez viszi közelebb az olvasót , következzék a francia védelem rövid, a csak olvasás szintjén álló szerény nyelvismeret korlátozta ismertetése.

Az első könyv I. fejezete Sperone Speronitól kölcsönzött módszerrel a nyelvek eredetét tárgyalja.

A második a "Que la Langue Francoyse ne doit stre nommée barbare " igen jellemző címet viseli , az angoloktól már ismert " linguistic patriotism " bizonyítéka , éppúgy , mint a bevezetés egy mondattöredéke: " l' affection envers ma Patrie. "

A következő három fejezetből az derül ki, hogy az anyanyelv megbecsülése mellett felmérhetetlen jelentőséget tulajdonit a görög-latin befolyásnak , éppúgy ,mint az angoloknál William Webbe :

/III. Pourquoy la Langue Francoyse n'est si riche que la Greque et Latine .
IV. Que les Traditions ne sont suffisantes pour donner perfection a la langue Francoyse... /

A tulajdonképpeni védelem ezután kezdődik , először azt a vádat cáfolja meg, hogy a francia nem lehet a filozófia nyelve - "Que la langue Francoyse n'est incapable de la Philosophie ... "

A szinház és a szinjátszók érdekében a Gossonéhoz hasonló elvekkel szemben foglal állást , a Deffence de l'Ancteur-ben.

A második könyv már kizárólag a francia irodalom területén jár, itt általános kérdésekről nem esik szó; ez is megszokott felépités , az angol poétikák zöme ugyanilyen szerkezetü . A legfontosabb , ismerős tematikájú fejezetek :

IV. Quelz genres de poemes doit elire le poete Francoys.
VII. De la rythme et des vers sons rythme.
IX. Observation de quelques manieres de parler Francoyses.
XII. Exhortation aux Francoys d' ecrire en leur Langue : aveques les lonanges de la France.

A vázlat alapja: Joachim Du Bellay : La deffence et illustration de la langue francoyse. Edition Critique publiee par Henri Chamard, Paris, Librairie Marcel Didier ,1966 /

Az azonos fejezetcímeken , s természetesen , a fejezetek nagyon hasonló tartalmán kivül mégegy szembetülő vonás : a helyesirás teljes következetlensége , ugyanazon szó rapszódikusan váltózó ortográfiája.

A három európai poétika közül időben , nyelvben, földrajzi fekvésben és kulturális-politikai kölcsönhatás tekintetében a francia áll legközelebb az elemzett angol költészettanokhoz , újat , mást , tehát nehezen lehet mondani róla.

Nem ez a helyzet Lope de Vega és Martin Opitz spanyol és német kortárs szerzők munkáinak esetében , ezek az összehasonlitó vizsgálat számára jelentős adatokat szolgáltatnak.

Lope de Vega 1609-ben irta az Arte Nuevo de Hacer Comedias in este Tiempo , A komédiairás új művészete napjainkban , c. esszéjét , de a különbségek nem elsősorban az eltelt félévszázadból adódnak , hiszen az angol Daniel is a 17. század elején irta Du Bellayéhez nagyon hasonlító munkáját.

A különbség inkább Lope de Vega személyiségében, s a spanyol irodalom már bontakozó népi vonásaiban rejlik, mint ezt Eberhardt Müller-Bochat kifejti :

/ Lope de Vega und die italienische Dichtung ,Wiesbaden ,1956 ./

"Der spanische Humanismus hatte aber dasüber hinans eine andere , erasmistische Seite, die ihen in Italien fehlte: die Neigung zum Volkstümlichen."
/ 2. oldal /

Elegendő, ha a spanyol " romancero" , e tipikusan népi műfaj elterjedésére , s a műköltészetbe való beszivárgására , vagy a vergiliusi lukolika nyomán egyre terjedő "pásztori " poézisre gondolunk . - Ennek jegyében születtek Garcilaso de la Vega Eklogái , és Jorge de Montemayar Dianája.

Lope ellentmoddásos egyéniség , büszkeség és rezignáció, lemondás és öntudat uralják , ahogyan Bochert is megjegyzi. / 17.oldal /

Büszke , hiven a Harvey-Nash vitából ismert személyeskedő hangon mondja támadóinak : Engem akartok tanitani , aki e héten 483. komédiámat fejeztem be :

"Mas ninguno de todos llamar puedo
Más bárbaro que yo ,pues contra el arte
Me atrevo a dar preceptas y me dejo
Nevar de la vulgar corriente ,adonde
Me llaman ignorante Italia y Francia.
Pero;que puedo hacer , si tengo escritas,
Con una que he acabado esta semana
Cuatrociantas y ochenta y tres comedias ?
Porque , fuera de seis , las damás tocles
Pecaron contra el arte gravamente.

Sustento en fin lo que escribi, y conozco
Que aunque fueren mejor de otramanera,
No tuvieran el gusto que han tenido ,
Porque a veceslo que es contra lo justo ,
Por la misma razo ' n deleita el gusto. "

Lope de Vega nem anti-Arisztoteliánus , de tudatos újitó , egy az elsők közül ,akikxxxx xxxxx etika-esztétika fogalomkörét szétválasztják .

Mert olykor ami az igazság ellen van ,
Ugyanoly okból tetszést kelt . "

Továbblép tehát a "xnép igaz " , s az "igaz nép " doktrináján , ezzel bizonyitva, hogy hisz a müvészet autonómiájában .Komédiairóként , kortársaihoz hasonlóan Terentiushoz és Plautushoz fordul , de"az igazság kiáltásait nem néma könyvekből meriti ",; s úgy ir , mint " annak a müvészetnek a létrehozói , akik a hangos tapsot igénylik ."

Ő az első , aki a közönségről , a közizlésről ir, s a "vulgo"-nak , a köznépnek szánja darabjait. Az egész Európára jellemző udvari költészet zártkörüségéhez képest ez jelentős előrelépés , különösen , ha nem jár a müvészi szinvonal csökkenésével , csak az irodalom nyelvének kollokvialitásba oldódását segiti elő:

" Y cuando he de escribir una Comedia ,
Encierro a Terencio y Plauto de mi estudio ,

Para que no me den voces , que suele
Dar gritos la verdad en libras mudos ,
Y escribo por el arte que inventaron
Los que el vulgar aplauso pretendieron,
Porque , como las paga el vulgo , es justo
Hablarle en necio para darle gusto ."

Bochart, a német hispanológus ugyanebben a részletben nem elsősorban ademokratizálódást , az irodalom hatósugarának növekedését emeli ki, hanem ismét saját teóriája szerint , Lope de Vega személyiségének dualizmusát:

" " Charakterbilder Lope de Vegas : einmal ein feiger und renemütiger Literat , der sein Theater verlengnet und vor den humanistischen Autoritaten zu Kreuze Kriecht , um seinem Ruhm als gelehrter Autor zu retten,; zum anderen ein selbstbewyßter Revolutionar auf dem gebiete des Dramas , der die aristotelischen Pedanten verspottet , indem er sie auf dir subalternste Weise zu respektieren vorgibt."

/: Bochart : Lope de Vega und die italienische Dichtung,
II.fejezet
"Die neue Kunst Komedien zu schreiben :/

Robortello és Arisztotelész doktrináinak változatlan átvételétől ó vja a kortárs irókat , mondván , hogy a " mindaz , amit sok könyvben szétszórva találunk , manapság zürzavarosnak hat " ; a költészet irodalmat tehát nem állandó receptekre " felirható " mindig egyazon " készitménynek ", hanem mozgásban lévő folyamatnak látja :

" Si pedis arte,yo os suplico , ingenios ,
Que leáis al doctisimo utinense
Robortelo , y veréis sobre Aristóteles
Y aparte en lo que escribe de Comedia,
Cuanto por muchos libros hay difuso
Que todo lo de ahora está contuso. "

Hogy az antik mintáknak sem nem szolgai másolója, de értője, azt az " El genoves liberal " c. spanyol reneszánsz szinjáték kritikájából látjuk , amely ismeretlen szerző műve :

" Lo trágico y lo cómico mezclados
Y Terencio con Séneca , aunque sea
Como otro Minotauro de Pasife ,
Harán grave una parte , otra ridicula ... "

A tragikusat komikussal vegyitő darab , mondja ,olyan mint egy új Minotaurosz , felemás szörnyszülött.

Nem csupán a köznéphez szóló irodalom megteremtésében újitó ; esztétikájának másik , sajátos vonása a természetesség hangsúlyozása , s a létezés , a valóban megélt élmények prioritása az olvasmány- és müveltségélmények ellenében :

"todas las ciencias del suelo
por preceptos se desprenden ,
por los maestros se entienden ,

pero hacer versos y amor
naturalmente ha de ser. "

" De ahhoz, hogy verseket irjunk , és szeressünk, természetesen létezni kell... "

A természetesség igénye mutatkozik meg a következő sorokban , olykor nyiltan szembeállitva a kultúrával :

"... flores del campo , que sin cultura nacen."

Máskor hasonló szellemben igy gúnyolja egy költőtársát :

"Y asi sus preceptos y sigores
Cultiva el naturales flores ."

A s ily módon az ő előirásai és szabályai termelik a művészet természetes virágait ."

Zárószavaiban is a természetes szépségről ,pontosabban a természeti szépségről ir, amelyről a költők mintát vehetnek .

" Buen ejemplo nos da natuturaleza ,
Que por tal variedad tiene belleza."

"Jó példát ad neklink a természet,
Mely mindenfajta szépségben dúskál."

A nemzeti öntudat és az anyanyelv szeretete nála abban nyilvánul meg, hogy az irodalom természetes közegének tartja a spanyol nyelvet . "Mindenekfölött spanyol vagyok "- mondja :

" --- soy tan de versas espanol , que por ser en nuestro idioma natural este género , no.me puedo persuadir que no sea digno de toda estimación. "

Sajnálatos módon Lope de Vega esztétikájának részletes elemzését a teljes szöveg hiánya akadályozza, kénytelen voltam a Bochart által idézett részleteket felhasználni , az értelmezés azonban nem mintája szerint iródott , ami az ő gondolata , azt idézet formájában közöltem.

A harmadik , időrendben legkésőbbi esztétika Martin Opitz Buch von der dentschen Poeterei-e , amelynek teljes szövegét közli Christian Wilhelm Berghoeffer múlt századi német filológus.

Opitz müve , 1624-ben iródott, s a reneszánsz poétikák többségétől, legalábbis a 16.század közepén iródottaktól egy emberülto választja el, módszerében, felfogásában több szempontból azonos velük.

Abban ,amit a görög-római minták elvetéséről ir, az angol Samuel Daniel felfogására ismerünk :

" Musz ich mich verwundern , nie Sonderlich wir Deutschen so lange gedult können tragen , und das edele Papier mit jhren ungereimten seimen beflecken."

/... Azon kell csodálkoznom , miért kellett a nemes papirt azok /azgörögük / rimtelen rimeivel bepiszkitanunk./

/: Martin Opitz : Buch von der deutschen Poëterei ,Christian Wilhelm Berghoeffer Frankfurt a Main,1888.14.oldal :/

Nem egyszerüen a német nyelvet verseket, hanem általában a nyelvet akarja megóvni az idegen hatásoktól , azt , hogy egy más idióma a befogadó nyelvet gazdagithatná, teljesen figyelmen kivül hagyja.
A nyelv tisztaságát érzi veszélyben , ha idegén szavak mételyezik :

" Wie nunwegen reinlixg keit der reden frembde wörtes und derleichen muszen vermieden verden ; so musz man auch der dentligkeit halben sich für worte alle dem hüten was unsere worte tunckel und unverstendlich macht. "

/: Martin Opitz : Buch vàn der deutschen Poeterei, Christian Wilhelm Berghoeffer ,Frankfurt a.Main ,1888. 30.oldal :/

Opitz erősen grammatika-központú irásának angol "párja" Richard Carew The Excellency of the English Tongue-ja.
Poétikája 57. oldalán viszont egy , őt Sidneyvel rokonitó adatra bukkanunk ; Scaligert vallja minden humanisták legkiválóbbikának , s művét a scaligeri szerkesztésmód szerint épiti fel , éppúgy, mint Sidney .
Művének fejezetei :

<u>Első rész:</u>
I. Historicus - A költő -történész viszony kifejtése.

II. Der Stoff des gedichtes.

III. Idea

IV. Parascene - Ebben a ritmusról , a beszéd tagolásáról ir.

Második rész:

A második ,Criticus és Hypercriticus ciszavakat viselő részben fő témája az antik tézisek felhasználásának kérdése .Összehasonlító elemzésben hasonlitja össze Homéroszt és Vergiliuszt , majd Scaliger nyomán , a latin költészet öt korszakát ismerteti .

Tartalom és forma viszonyában a tartalomnak / Die Fabel/ adja az elsőbbséget ; Horatius a Pisokhoz irott levelére támaszkodik ebben a kérdésben.

Tanulmánya a bontakozó nyelvi purizmus megnyilvánulásaitól eltekintve sem Lope de Vega meggyőző , életteli stilusát, az irodalmi megújulás felé vezető gondolatait , sem Du Bellay hagyománytisztelő , de ihletett, s az új költészet szolgálatában összefoglalását nem képes megközeliteni.

~~XXXX~~ Az angol nyelvü poétikák olvasása után , már az első összegzés a hullámzó teljesitményre hitja fel a figyelmet, arra, hogy egy később keltezett mü sokszor az abszolút kezdet szintjére zuhan vissza , majd rövid fejlődési szakasz után ismét hullámvölgy következik. Olykor egy-egy kiemelkedő egyéniség mintául szolgáló munkája egyenletesebbé teszi a közvetlenül utána irott müveket / itt elsősorban Sidney hatása számottevő /,de a kisebb tehetségü utánzók a mester teljesitményéből csak a külsőségeket , a felépitést képesek utánozni , a tartalmi és gondolati gazdagságot nem.

A nem - angol nyelvterületek poétikáinak fejlődését hasonlóképpen rapszódikusnak ítélhetjük meg , mint erre Joachim Du Bellay - Lope de Vega - Martin Opitz viszonylatában már utaltam is , hiszen itt is a legkésőbb irodott mü a legkevésbé önálló és sokoldalú.

A három kiválasztott szerző közül Lope de Vega az ,aki fordulatos verses poétikájával , s a kortársakétól meglepő módon különböző elveivel a legemlékezetesebb élményt nyújtja .

Az irodalomban obben a münemek differenciálódása , sőt a művészet és tudomány differenciálódása előtti szakaszában a legmeggyőzőbb, legvilágosabb érvelésü, s a defenzióhoz feltétlenül szükséges , teljes hitelességü poétikákat Angliában és Európában egyaránt a legkiválóbb irók,-költők hozták létre, gnosis és praxis, elmélet és gyakorlat egymást segitő harmóniájának jegyében.

Egy bizonyos: bár a Hardison - féle pesszimizmus még alaptalan , a humán tudományok s az irodalom, azon belül pedig elsősorban a költészet soha nem volt olyan jelentőségü, mint a 16. században.

A költészet második hasonló apotheózisát majd a romantika hozza , ekkor azonban már egyenrangú versenytársa lesz a reneszánsz virágkorában még ősállapotában lévő regény. A latin nyelv uralmának csökkenésével az anyanyelvi patriotizmusk jelentősége is sokáig háttérbe szorul , mig a felvilágosodás , majd a romantika forradalmi mozgalmai újra felszinre nem hozzák.

A poézis hasonlóan gyors fejlődésének ma éppen azokban az országokban lehetünk tanúi , amelyekben még újdonságnak számit a nemzeti nyelv szabad használata , igy Latin-Amerika és Afrika számos államában.

A reneszánsz kor irodalmi hőfokát tehát nem a Toward Freedom and Dignity szerzőjének nosztalgiájával kell irigyelnünk , hanem saját társadalmi viszonyainkhoz alkalmazkodva hasonlót kell teremtenünk , s a 16. század poézisében és poétikáiban sem csodát kell látnunk , hanem megtisztelő eredményt.

B i b l i o g r á f i a

Elsődleges források :

I. Elizabethan Critical Essays Szerk. G.Gregory Smith, Oxford, 1950.

II. The Poems of Sir Philip Sidney , Oxford, 1962.

III. The Complete Works of John Lyly , első kötet, Oxford, 1967.

IV. Martin Opitz : Deutsche Poeterei, 1888. Frankfurt

V. Joachim Du Bellay : La deffence et illustration de la langue francoyse, Paris , 1966.

VI. Lope de Vega : Arte nouevo de hacer comedias - szemelvények .Válogatta : E. Müller-Bochart , Wiesbaden ,1956.

Másodlagos források :

A./ Összefoglaló irodalomtörténeti munkák

1./ Elizabethan Poetry , ed. Edward Arnold ,1960.

Joel Elias Spingarn : A History of Literary Criticism in the Renaissance ,1899,1949.

G. Sampson : The Concite Cambridge History of English Literature ,Cambridge ,1971.

B. Weinberg : A History of Literary Criticism in the Italian Renaissance

J.W. Atkins : English Literary Criticism ,The Renaissance, 1947.

Karl Borinski : Die Poetik der Renaissance ,Hildesheim 1967.

Bruno Markwardt : Gesichte der Deutschen Poetik ,1937.

E.D. Jones : English Critical Essays ,16-18 Centuries, 1971.

G. Saintsbury : A History of Criticism and Literary Taste in Europe ,London ,1961.

J.W. Bateson : English Poetry ; Longmens ,1971.

Legonis -Cazamian : A History of English Literature ,1965.

E.A. Baker : The History of the English Novel , The Elizabethan Age ,1957.

T.R. Barnes : English Verse ,Cambridge ,1967.

Történeti munkák :

G.M. Travalyan : English Social History ,Pelican ,1967.

J.B. Black : The Reign of Elizabeth , Oxford ,1959.

C./ Részproblémákkal és egyes szerzőkkel foglalkozó művek :

John Buxton : Elizabethan Taste , London ,1964.

John Buxton : Sir Philip Sidney and the English Renaissance, London ,1966.

J. M. Osborn : Young Philip Sidney ,1972. Yale University Press

Gustav Ungerer : Anglo Spanish Relations in Tudor Literature , Madrid ,1956.

E.Müller Bochart : Lope de Vega und die italienische Dichtung , 1956.

D.L. Clark : Rhetoric and Poetic in the Renaissance ,1963.

W.G.Crane: Wit and Rhetoric in the Renaissance ,1937.

C.S. Baldwin : Renaissance Literary Theory and Practice / 1939/.

W.S. Howell : Logic and Rhetoric in England ,1500-1700. /1956 /

B. Hathawgy : The Age of Criticism .The Late Renaissance in Italy / 1962./

O.B. Hardison : The Enduring Monuement a Study in the Relationship between Renaissance Criticism and Literary Practice /1962./

Christian Wilhelm Berghoeffer :
Martin Opitz : Buch von der deutochen Poeterei ,Frankfurt , 1888. / Függelék : Teljes Opitz szöveg /

Robert Griffin : Coronation of the Poet , Joachim Du Bellay's Debt to the Trivium ,1969.

John Cruishank : French Literature and its Background . The 16th Century ,1968.

Paul Oskar Kristeller : Medieval and Renaissance Latin Translations and Commentaries ,Washington , 1971.

Paul Oskar Kristeller : Eight Philosophers of the Italian Renaissance ,1966.

Paul Oskar Kristeller : The Classics and the Renaissance Thought ,1955.

Paul Oskar Kristeller : Studies in Renaissance Thought and Letters, Roma ,1956.

Francis Yates : The Emblematic Conceit in Bruno 's De gli Eroici Furori and in the Elizabethan Sonnet Sequences ,1945.

O.B. Hardison : Toward Freedom and Dignity ,Baltimore and London ,1972.

E.H. Gombrich : Norm and Form , Phaidon ,1971.

L.C. John : Elizabethan Sonnet Sequences ,1938.

J. W. Lewer : Elizabethan Love Sonnet,1956.

Douglas Bush : The Renaissance and English Humanism , Toronto ,1939.

D. Bush : Classical Influence in Renaissance Literature, Cambridge , Mass. , 1952.

Robert J. Clements : Critical Theory and Practice of the Pléiade ,1942.

Sidney Lee : The French Renaissance in England ,1910.

Robert Klein : The Figurative Thought of the Renaissance , 1960.

./.